

«Alle har en historie å fortelle - hver historie trenger en oppmerksom lytter» (Father Michael Lapsley, Sør-Afrika)

Dialog- og forsoningsprosjektet
i Nord-Salten – 2005-2007(8)

Rapport til Samisk kirkeråd

Av Rolf Steffensen, prosjektleder

F.v.: Synnøve Sandberg, Åshild Thorp Steffensen, Tor Erik Paulsen, Inga Mikkelsen – deltakere på den første ungdomsutvekslingen mellom Nord-Salten og Sør-Afrika 2005. Foto: Rolf Steffensen

Fakta

Treårig lokalt dialog- og forsoningsprosjekt for samer og nordmenn i det lulesamiske Nord-Salten (Hamarøy/Hábmer, Tysfjord/Divtasvoudna og Steigen/Stajggo)

Oppstart: Februar 2005

Avsluttet: Formelt avsluttet oktober 2007, reelt i oktober 2008.

Prosjekteier: Sør-Hålogaland bispedømmeråd, med støtte fra Samisk kirkeråd og Mellomkirkelig råd i Den norske kirke

Prosjektleder: Rolf Steffensen, Hamarøy

Lokal referanse-/ressursgruppe: Anne Kalstad Mikkelsen, Solvår Knutsen Turi, Ingar Nikolaisen Kuoljok (alle Tysfjord) og Heidi Strand Mathisen (Hamarøy)

Styringsgruppe: Elin Vangen og Brita Bye, Sør-Hålogaland bispedømme, Svein Malmbekk, Bodø (2005), Anne Kalstad Mikkelsen, Tysfjord (2005)

Arbeidsmetoder: Dialoggrupper for samer og nordmenn i Nord-Salten, og utvekslingsprogram for lokal samisk og norsk ungdom og ungdom i den fargede townshopen Atlantis i Cape Town, Sør-Afrika.

Jfr vedlegg 1 - Prosjektbeskrivelser

Innholdsfortegnelse

Fakta	s. 2
Innholdsfortegnelse	s. 3
Forord	s. 4
Bakgrunnen	
1.1. Det samiske Nord-Salten	s. 4
1.2. Samisk kultur under press	s. 5
1.3. Nord-Salten - en slagmark for nasjonsbygging og misjon	s. 6
1.4. Den læstadianske forsamlingen - tilfluktssted og motsats til kirken	s. 7
1.5. Kirken og embetsverket i nasjonsbyggingens tjeneste	s. 9
1.6. Samene hos Hamsun	s. 12
1.7. Grenselossaken	s. 13
1.8. Den samiske rettighetskampen	s. 15
Dialog- og forsoningsprosjektet i Nord-Salten	
2.1. Erkjennelsen	s. 19
2.2. Forsoningsprosjektet etableres	s. 25
2.3. De første dialoggruppene	s. 31
2.4. Dialog i fragmenter - del 1	s. 35
2.5. Første utvekslingsreise til Cape Town, Kimberley og Johannesburg	s. 42
2.6. Dialog i fragmenter - del 2	s. 45
2.7. Stor forsoningskonferanse høsten 2005	s. 47
2.8. Andre runde med dialoggrupper	s. 50
2.9. Dialog i fragmenter - del 3	s. 53
2.10. Første gjensitt fra Sør-Afrika	s. 55
2.11. Samarbeid med Vennekamp Nord/Sør	s. 58
Læring - resultater - refleksjoner	
3.1. Underveisrapporter	s. 59
3.2. Teologisk refleksjon	s. 67
3.3. Hva så? Er jobben nå gjort?	s. 68
3.4. Seksuelle overgrep	s. 69
3.5. Misjonens rolle	s. 73
3.6. Misjon eller religionsdialog?	s. 75
3.7. En personlig refleksjon	s. 77
Veien videre	
4.1. Fra usynliggjøring til politisk dagsorden	s. 78
4.2. Kompetansebygging, erfaringsutveksling og nytt initiativ	s. 79
4.3. Overføringsverdier	s. 81
4.4. Kontakten med Sør-Afrika består	s. 83
4.5. Vedlegg	s. 85

Forord

Denne prosjektrapporten vil skille seg ut fra en del andre rapporter. Det har bl.a. sammenheng med at dialog- og forsoningsprosjektet i det lulesamiske området i Norge ikke var helt som andre prosjekter. Ikke minst var det dypt personlig. I rapporten omtales det også som et åndelig prosjekt. Med det mener jeg at arbeidet har utfordret sentrale spørsmål i troen, også selve troen, Gudsbildet, og forståelsen av hvem jeg selv er, min identitet, i relasjon til Gud og andre mennesker. Dessuten har det utfordret forståelsen av sentrale religiøse begreper som forsoning, tilgivelse, skyld, osv. Allerede før arbeidet kom i gang, men også underveis og etterpå, har jeg opplevd hvordan det har grepet tak i meg. Det ble umulig å stille seg på siden. Som prosjektleder måtte jeg involvere hele meg. Hadde jeg ikke gjort det hadde arbeidet ikke bare stoppet opp, det hadde ikke kommet i gang. Prosjektrapporten bærer preg av dette, av hvordan min egen historie, ambivalens og fordommer er blitt utfordret og hvordan jeg har strevet med å komme til rette med meg selv. Det betyr at rapporten med stor sannsynlighet ville blitt helt annerledes om andre enn jeg hadde skrevet den, dvs ikke fakta om hva som ble gjort, men forståelsen av hva som bevirket hva og refleksjonene rundt. Slik må det være. Dette er min personlige rapport til Samisk kirkeråd i Den norske kirke.

Bakgrunnen

1.1. Det samiske Nord-Salten

Min hensikt her er ikke å skrive en «hvitebok» om fornorskningen i Nord-Salten. Det ville jeg verken hatt forutsetninger for eller plass til i denne sammenhengen. Likevel vil jeg innledningsvis løfte fram noen historiske referanser for slik å tydeliggjøre bakgrunnen for forsoningsprosjektet.

Vårt område er i denne sammenhengen Hamarøy, Tysfjord og Steigen, grensekommuner mellom regionene Ofoten, Salten, Lofoten og Vesterålen, nord i Nordland. Kommunene utgjør i mange sammenhenger sin egen lille region – Nord-Salten.

Den samiske urfolkskulturen er i sin grunnstruktur nomadisk, tradisjonelt knyttet til reindrift, jakt, fangst og fiske. Det betyr at samene historisk sett ikke har hevdet eiendomsrett til egne områder, men ansett bruksretten som viktigere. Denne distinksjonen er viktig også for å forstå deler av den norske fortellingen, kanskje til og med selve assimileringshistorien. Ved å bli bofaste, eie jord og i tillegg tilegne seg andre identitetsmarkører, kunne samer oppnå «likeverd» med sine norske naboer.

Gjennom årenes løp har majoritetssamfunnet brukt mange ulike begreper i sin omtale av samene; reinlapper og fjellfinner, bygdelapper, skoglapper, bu- og sjøfinner, kyst- og sjøsamer er noen av dem. Alle begrepene knytter an til mer eller mindre definerte levemønstre og næringsveier. Det motsvarende begrepet om nordmenn i samme området har til alle tider vært bumenn, i betydningen bofaste, uavhengig av evt andre særtrekk. I Nord-Salten har det opp gjennom historien vært en relativt stor sjøsamisk befolkning. Det er et poeng at disse i stor grad har vært bofaste på linje med andre. I dag er det først og fremst begrepet lulesamer som benyttes, både av samene selv og av andre, og da som betegnelse på språkgruppen som samene i området både på norsk og svensk side tilhører, til forskjell fra nordsamene lenger nord og sørsamene lenger sør. For øvrig viser jeg til bygdebøkene for Tysfjord og Steigen.

1.2. Samisk kultur under press

Mye tyder på at den hardeste assimileringen og usynliggjøringen av samene har skjedd i de ytre kystområdene, i de områdene der kulturutvekslingen og handelen var størst, og at det startet tidlig. I bygdeboka for Steigen reflekterer bygdebokforfatteren rundt situasjonen for den sjøsamiske befolkningen i daværende Steigen og deler av Hamarøy på 17 og 1800-tallet. Bl.a. viser han til at da Thomas von Westen ankom området i 1720-årene ble han møtt av presten i Hamarøy som på den tiden hadde ansvaret for betjeningen av samene i både Hamarøy og Steigen. Med seg til møtet som foregikk på gården Karlsøy på Finnøya(!) i Hamarøy, hadde Hamarøy-presten ikke mindre enn 118 samer fra Hamarøy og 10 samefamilier fra Steigen med til sammen 50 personer. Med referanse til ulike folketellinger utover 1700-tallet dokumenterer bygdeboka hvordan tallet på samer i Steigen ser ut til å stige fram mot ca. 1770 for så å falle nokså markant. Ved folketellingen i 1801 var det likevel fortsatt rundt 40-50 samer bosatt i Steigen. Ved neste århundreskifte var tallet kommet helt

ned i én familie. Utviklingen er ikke utypisk. Hva skjedde? Jeg mener det er verdt å merke seg at det i bygdeboka dokumenteres at alle samene i området hadde enten vært rydningsmenn eller bygselsmenn. Dvs de eide ikke gårdene sine selv. Parallelt med og som konsekvens av samfunnsutviklingen, der flere og flere ble sjøleiere¹, skjedde en ikke ubetydelig fornorskning. Denne utviklingen ble ganske sikkert også understøttet av den nye bestemmelsen av 1777, som sa at all undervisning i skolen fra da av skulle foregå på norsk. Bygdebokforfatteren kommenterer det han ser slik:

Men at bygdesamene rundt 1800 for lengst var i ferd med å integreres i bygdesamfunnet er det nok grunnlag for å si. Kildene viser at ekteskap mellom samer og bumenn slett ikke var uvanlig. Dessuten blir det i slektsboka stadig vanskeligere å følge samefamiliene opp gjennom generasjonene. Og det er nok et uttrykk for at bygdesamefamiliene fra 1700-tallet har mistet sitt særpreg.²

Med andre ord, assimileringen, eller identitetsskiftet, om vi vil, var allerede rundt 1800, sterkt og merkbart for mange samer i de ytre delene av Nord-Salten.

1.3. Nord-Salten – en slagmark for nasjonsbygging og misjon

Historisk sett har kirken spilt en hovedrolle i fornorskningen av samene. Med sine embetsmenn og sitt oppdrag fra Gud og kongen, har den i lange tider spilt en velment, men like fullt mektig og sterkt undertrykkende rolle i de samiske områdene. Ikke minst har det vært situasjonen i etter-reformatorisk tid, i nasjonsbyggingens tid, enten det var under dansk, svensk eller norsk selvstendig styre.

I artikkelen *Tysfjord-samene og kristendommen i nyere tid (1800-2000)* viser Roald Kristiansen ved Universitetet i Tromsø til et sagn om "hulderkirka" i Tysfjord, et sagn han forstår som en flere hundre år gammel paradigmefortelling om forholdet mellom kirke og folk. Som representant for storsamfunnet tegnes bildet av kirken og dens embetsmenn som røvere, som med utilbørlig press tar det mest verdifulle som samene har, selve framtidshåpet. I sagnet fremstilles biskop Isak Grønbech i Trondheim (1596-1617) som

¹ Om finneodelen og overgangen til sjøleie, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/id/dok/nouer/2007/nou-2007-14/39.html?id=584546>

² Svein Fygle, Steigen bygdebok, bind 2, s. 46

selveste "hulderpresten" i "hulderkirka". Til forskjell fra en rettmessig folkets prest fremstår han som både mektig, farlig, truende og svikefull, en som røver og tvinger folk vekk fra sine hjem og slik forårsaker stor sorg og fortvilelse hos mange.³

Om dette var situasjonen først på 1600-tallet i biskop Grønbechs tid, er det lite som tyder på at det hadde blitt vesentlig bedre et hundreår senere. Thomas von Westen, "Samenes apostel", var rundt 1720 svært aktiv i nettopp dette området, både gjennom sin personlige innsats og gjennom sin stedlige representant, misjonæren Jens Kildal. Selv om det i området fortsatt i dag er stor bevissthet omkring Thomas von Westens, og dermed kirkens positive innsats på den samiske skolefronten, er det all mulig grunn til å stoppe opp ved de metodene som ble brukt da samene og deres gamle tro ble utfordret av den kristne. Som ledd i forsoningsprosjektet har prest og doktorgradsstudent Torgeir Norwich i Harstad/Tromsø, som har jobbet med disse spørsmålene i flere år, ved et par anledninger delt noen av sine refleksjoner rundt den brutaliteten som misjonen og von Westen her sto for. Bl.a. er det blitt vist til at samer som flyktet til fjells for å unngå å bli døpt med tvang, ble fysisk hentet tilbake. I stedet for å bli avstraffet slik de fryktet, ble de først møtt ved vennlighet, for deretter å bli truet med evig fortapelse om de ikke fornektet den gamle troen og lot seg døpe. Verdt å nevne i denne forbindelsen er også misjonens og kirkens samtidige innsats for å konfiskere og ødelegge noaidenes trommer.

Å tro at disse møtene mellom den mektige og truende kirken og samene ikke har forårsaket smerter, sår og skader, og heller ikke i vesentlig grad har preget bildet av kirken slik det har festet seg hos folk, vil være meningsløst.

1.4. Den læstadianske forsamlingen – tilfluktssted og motsats til kirken

Det er neppe å ta for hardt i å si at presten Lars Levi Læstadius sin vekkelsesbevegelse helt fra starten av, midt på 1800-tallet, har fungert som kritisk korrektiv og som motvekt til den maktkirken som folk tidlig lærte å kjenne i de samiske områdene. Som religiøs vekkelse framsto læstadianismen også som en sosial vekkelse, med en sterk og vedvarende kamp mot et utbredt alkoholmisbruk som kjennemerke. Alkoholen hadde lenge truet livsgrunnlag, menneskelig verdighet og fremtidshåp. I sin grunntone var og er vekkelsen *en pietistisk-*

³ Vedlegg 2, Roald Kristiansen, Tysfjordsamene og kristendommen i nyere tid

puritansk kristendomsform. Det *pietistiske* kommer til uttrykk ved at den enkelte skal erkjenne i sitt hjerte at en er en forlatt synder som trenger Guds nåde, og Guds nåde blir direkte tilsagt av en annen troende person. Fellesskapet av de troende blir dermed fundamentalt i læstadiansk kristendom. Man får ikke syndsforlatelsen bare ved å lese i bibelen eller ved "å tro seg til" den, men ved å høre den i direkte tiltale. Kampen mot synden ytrer seg som en kamp mot det man oppfatter som nedbrytende krefter både i den enkeltes liv og i samfunnet som helhet.⁴

Læstadius sin vekkelse og samfunnskritikk utfordret naturlig nok også den etablerte kristendommen og dens representanter. Som resultat av sin radikale, kontekstuelle forkynnelse skaffet Læstadius seg mange fiender, særlig blant dem som hadde sine inntekter knyttet til spritsalget. Det ble reist flere klagemål mot ham, både av kirkelig og sivil karakter, og ved flere anledninger måtte Læstadius betale bøter på grunn av sin nidkjærhet. Slik ble han en svært kontroversiell skikkelse.

Læstadius fikk også en alvorlig skrape i lakken i forbindelse med Kautokeino-opprøret i 1852. Da ble han anklaget av Tromsø-biskopen for å ha gitt ideologisk næring til opprøret. Anklagene om at den religiøse vekkelsen hadde ført til allmenn uro og ordensforstyrrelser, bidro til å svekke Læstadius' anseelse og posisjon.⁵

Det er ikke vanskelig å se for seg at Læstadius' sterke sosiale forsvar av samene i tillegg til hans ytterst kontekstuelle tilnærming i forkynnelsen, samt biskopens og de etablertes kritikk både av vekkelsen og Læstadius selv, kan ha forsterket den allerede godt befestede mistilliten som samene kjente mot kirken. Holder en sammen erfaringene fra kirkens tidligere år i Nord-Salten og vekkelsestiden på andre halvdel av 1800-tallet, er det heller ikke vanskelig å tenke seg at den læstadianske forsamlingen i området raskt må ha blitt oppfattet som et åndelig så vel som et sosialt tilfluktssted, og som en motsats til en kirke som av mange må ha fortonet seg ytterst pervertert.

⁴ Roald Kristiansen, <http://www.love.is/roald/lestad01.htm>

⁵ Roald Kristiansen, <http://www.kvensk institutt.no/historie/laestadianismen/lars-levi-laestadius/5/>

1.5. Kirken og embetsverket i nasjonsbyggingens tjeneste

Bildet som prestene gjennom århundrer har tegnet av samene, godt understøttet av det øvrige embetsverket, har åpenbart vært grovt fortegnet, preget av stor uforstand og kunnskapsløshet. I tråd med rådende ideologi skulle samene assimileres og integreres inn i det norske samfunnet som et ledd i byggingen av den norske stat. Målet utover 1800-tallet var løsrivelse fra Sverige og etablering av en uavhengig norsk stat. Kirkens bidrag i så måte var å understøtte det nasjonale prosjektet ved å fremme allmenn dannelselse, høyne moralen og utvide horisonten for folks forståelse av religion, samfunn og kultur. I dette bildet representerte de samiske områdene en særlig utfordring.

I boka *Nordlendingen*, tegner professor Edmund Edvardsen ved Universitetet i Tromsø, et bilde av embetsstanden og dens karikaturer av folket i den nordlige landsdelen i årene rundt 1900, som i dag nesten ikke er til å fatte. Innberetninger gjennom kirkens visitasrapporter og legestandens medisinalrapporter, synes å være samstemt i beskrivelsen av den nordnorske befolkningen og av samene i særdeleshet, som et folk kjennetegnet av enfoldighet, usedelighet, overtro og urenslighet.

Geografisk sett bedret det seg gjerne, i oppdragerens øyne, jo lenger sør i landsdelen en kom, noe som igjen hadde sammenheng med det demografiske bildet, at forekomsten "af rene Nordmænd" økte sørover kysten. Jo nærmere Finnmark en kom, jo større ble utfordringene. Verst sto det til blant «lapperne, denne fremmedartede befolkning».

Distriktslege Arnesen som kom fra Måsøy i Finnmark til Steigen i 1897 gledet seg åpenbart over at han var kommet til et område med "tæmmelig ren norsk race". I sin rapport fra 1900 skriver han at han i Steigen finner en helt annen opptreden enn lenger nord. "Folket viser i alminnelig Omgang en veloppdragen Høflighed, der verken henfalder til slesk Kryben eller storsnutet Uforskammenhed."⁶ Mye kan altså tyde på at det samiske Steigen allerede på Arnesens tid hadde falt ut av øvrighetens, om ikke allmennhetens, synsfelt.

⁶ Edmund Edvardsen, *Nordlendingen*, Pax 1997, s. 182-188

I boken *Fra en nordlandsk prestegaard* som utkom i 1923, har **Olaf Holm**, sokneprest i Tysfjord mot slutten av 1800-tallet, tilkjennegitt sine holdninger, og ellers gitt et viktig tidsbilde.

Allerede i åpningen av boken konstaterer Holm at han i Tysfjord var kommet "et godt stykke udenfor de egentlige Civilisationsegne". Mens læstadianismen som religiøs bevegelse gjennomgående forble utenfor synsfeltet, tegnet han et eksotisk og distansert bilde av samene. Samene vil alltid bevare sin nomadiske og frie livsform, endog som bofaste, hevdet han. "Nomadenaturen" gjør at viljesytringer får lite rom hos dem. Selv fastboende samer driver "en ubestemt Ræken fra Fjord til Fjord, der umuliggjør ethvert pligtmæssig ordnet Arbeide" (FNP s. 123). I bunnen av den samiske folkekarakter ser Holm en form for barnlighet. Underforstått, som barn må samene oppdras. Hvem er da mer nærliggende og naturlig å se som oppdrager enn nettopp den myndige far – presten selv?⁷

Prestene som til enhver tid har virket i området har ikke bare bidratt til å befeste majoritetssamfunnets bilde av samene, de har også personifisert kirken overfor samene. I området har det gjennom årenes løp vært mange ulike prester, mange av disse svært markante.

Blant de mest markante finner vi **Halldor A. Jensen**, sokneprest i Tysfjord fra 1914 til 1935 (suspendert 1927-35), og **Kolbjørn Varmann** (1936-63). På forskjellig vis representerer de to hver sine ytterpunkter. Mens nordlendingen Jenssen langt på vei representerte en type folkelig avmakt som nok mange, ikke minst blant samene, ville kunne identifisere seg med, var vestlendingen Varmann representant for det stikk motsatte. Samtidig som han var sokneprest var han ordfører i Tysfjord i ti år. I tillegg var han også initiativtaker, lærer og bestyrer av Tysfjord høgere skole. Senere ble han også statsråd og fylkesmann i Finnmark.

Det er grunn til å spørre, men ikke helt enkelt å besvare, hvilket bilde av kirken har de to, gjennom sine ulike rolleforståelser, formidlet?⁸

⁷ Vedlegg 2: Roald E. Kristiansen, Tysfjord-samene og kristendommen i nyere tid

⁸ Vedlegg 2: Roald E. Kristiansen, Tysfjord-samene og kristendommen i nyere tid

En tredje prestetype var Hamarøy-presten og pietisten **Carl Torp** (1940-53). Torp har etterlatt seg en betydelig skriftlig produksjon, både i form av en sjelden omfangs- og innholdsrik menighetsbladproduksjon, og i form av barnebøker der hverdagens opplevelser og hendelser, også fra prestelivet i Hamarøy, skildres i en lett og familievennlig tone. I boka *Prestegårdsbarna i Nordland* forteller han bl.a. om en læstadiansk storsamling på den samiske boplassen Tuva i Hamarøy. Storsamlingen og menneskene som deltok der, er etter min mening vakkert og respektfullt skildret, til tross for at skildringen også bærer tydelig preg av den fremmedes utenfrablakk. Skildringen tas med her fordi den så tydelig bryter med den allment utbredte usynliggjøringen av så vel det læstadianske som det samiske.

De troende som hørte til læstadianerne, hadde hatt storsamling, som en kalte det. Det forekom en gang i året på et eller annet sted i distriktet. Særlig alle som hørte til samene, møttes i denne forsamlingen av troende.

- Ja, dette har vært en av de underligste og festligste dager i mitt liv. Tuva var stappfull av samer like fra Tysfjord og til Tuva. At veggene holdt! Alle var i høytidsbunad, alle, både gamle og unge. Noe så vakkert! For ikke å snakke om hvor blide og vennlige de var mot hverandre, og hensynsfulle. De hilste med omfavelse. Noen tok sannelig også meg om halsen og hilste "Guds fred, prest!".

To storpredikanter var møtt frem, med svære, gulnede, sotsværtede bøker: Bibelen, Luther og Læstadius prekenbøker, og Landstads salmebok. Den ene hadde ordet før bevertningen, og den andre etter.

Etter å ha beskrevet en storslått bevertning forteller Torp om forkynnelsen.

Predikant nr 1 leste Luther og Læstadius, langsomt og ensformig. Forsamlingen i alle rom, og utenfor de åpne vinduene, lyttet tålmodig og høytidsstemt.

Etter den lange spise- og hvilepausen satte predikant nr 2 seg til det lille predikantbordet. De læstadianske predikanter sitter når de taler, for det gjorde Jesus. Hvis en er rettroende, må en ikke stå og preke, mener de.

Nå nevnte predikanten prestene. Jeg kvakk til: Hva sa han?

- "Svartkjolene" er egenrettferdige og falske hyrder. Staten betaler, og de har godt levebrød og bor i palasser. Prestene leder sjelene til den trange dør, men kan ikke hjelpe dem i gjennom. De er blinde veiledere for blinde. Preke kan de,

og preke gjør de i tide og utide, oppad vegger og nedad stolper. Ve, ve prestene!

Jeg skottet bort på forsamlingen her og der. Menneskene så ikke ut til å legge særlig merke til denne del av storpredikantens tale. De enset liksom ikke meg, soknepresten i Hamarøy.

Så kom "rørelsen". Det betyr at de ble grepet av Guds ånd, angret gråtende og hylende sine synder, og ba predikantene og hverandre om syndenes forlatelse. Noen falt overende på golvet, og virket nesten fra seg av syndenød og frelsesfryd.

Jeg satt der for meg selv, ba og så og lærte.

Etter samlingen var alt rolig og som før. Ingen så ut til å undervurdere meg personlig. Noen omfavnet meg også. Predikantene hilste ærbødig farvel, med sine kraftige arbeidsnever på mine skuldrer, en halv omfavnelse.

Omtrent slik foregår de fleste læstadianske storsamlinger.

Jeg tviler ikke på at Gud også var der på Tuva, i dette oppbyggelsesmøtet, som ellers året igjennom.

Husbonden, gamle Jon i Tuva, opptrådte med stor og ekte verdighet og kjærlighet, som en "samekonge". Noe liknende gjaldt hustrua Inga og de voksne barna.⁹

Også i Hamarøy menighetsblad fra denne tiden hadde Carl Torp flere slike skildringer av personlige møter med samer og læstadianere. Gjennom sin respektfulle og likeverdige omtale av læstadianernes tro og grunnverdier fikk Torp vist at han både anerkjente og gjenkjente de samiske verdiene som sine egne.

1.6. Samene hos Hamsun

Mens Torps bøker mer er å regne som oppbyggelseslitteratur, er Knut Hamsuns bøker fortsatt regnet blant det ypperste i skjønnlitteraturen. Hamsun vokste opp på Hamarøy. Han bodde en tid her også som voksen. Fra *Markens Grøde* som han fikk Nobelprisen for i 1920, og som han delvis skrev mens han bodde her, tar jeg med disse tankevekkende sitatene:

⁹ Carl Torp: Prestegårdsbarna i Nordland, Ansgar 1976, s. 77-82

Den lange, lange sti over myrene og ind i skogene, hvem har trukket op den? Manden, mennesket, den første som var her. Det var ingen sti før ham. Siden fulgte et og andet dyr de vake spor over moer og myrer og gjorde dem tydeligere, og siden igjen begyndte en og anden lap å snuse op og gå den når han skulde fra fjæld til fjæld og se sin ren.

-Lapperne de slesker altid.

... at han ikke tagg om noe, det gjorde Os-Anders ellers alltid, det gjør alle lapper, de tigger.

En lap han tigger ydmygt, men får han nei så blir han hævnjerrig og truer.

Lapperne de vanker i utkanterne, i det skumle, sæt lys og luft på dem, og de vantrives som utøi og makk.¹⁰

Jeg kommer tilbake til Hamsun senere.

1.7. Grenselossaken

Den såkalte grenselossaken har siden frigjøringsdagene i 1945 og helt fram til i dag hatt stor oppmerksomhet i vårt område, og da særlig i det samiske miljøet.

Under 2. verdenskrig gjorde samiske og norske grenseloser i Tysfjord en formidabel innsats ved å hjelpe mennesker som var på flukt til Sverige. I stedet for takk rettet det frie, offentlige Norges tjenestemenn under og etter krigen kritikk mot grenselosene, spesielt de samiske.

Beskyldningen om at "samene har vært passive under krigen og ikke deltatt i noe motstandsarbeid" ble tung å bære for mange. Om losene spesielt heter det i en rapport fra den norske legasjonen i Sverige, representert med to norske polititjenestemenn, datert 27. februar 1945, at de har beriket seg på flyktningene, presset penger av dem, tatt fra dem klær og verdisaker, latt folk stå igjen uten penger og loset flyktninger forbi utlagte matdepoter som de selv plyndret på heimtur.

Om befolkningen i Tysfjordområdet sies det:

... består for en stor del av mer eller mindre oppblandete fastboende samer. De driver et meget utpreget inngifte, og da spesielt i fjordens indre deler.

¹⁰ Knut Hamsun, Markens Grøde, Samlede verker, 9. utgave, bind 7, Gyldendal norsk forlag, 1997, s. 143, 145, 166, 182, 306

Følgene av dette inngifte har ikke vært slike at eksempelet egner seg til etterfølgelse i andre deler av landet. En har et visst inntrykk av at befolkningen har fått både samenes og de såkalte riksnorskes dårligste egenskaper i utpreget grad. Derimot er ikke noen av de to folketypenes gode egenskaper bevart, uten i enkelte spesielle tilfelle.

Videre sier rapporten: "Det mest betenkelige faktum ved hele lostrafikken" er at losene "av makelighetshensyn" ikke har villet lose lenger enn til "de første kåtene på svensk side."

Derfor har flyktninger gått seg vill i fjellene. "En masse av dem har fått svære frostskafer" og en del er frosset i hjel.

Etter påtrykk fra landssvikavdelingen ved Narvik politikammer ble saken straks etter krigens slutt satt under politietterforskning. Daværende sokneprest Kolbjørn Varmann, ble av Narvik politikammer bedt om å uttale seg. I sitt tilsvaer gikk han kraftig i rette med påstandene i rapporten: "... det mest uvederheftige sprøyt jeg noen sinne har lest". Det er verdt å merke seg at sokneprestens oppfatning fikk full støtte fra den lokale lensmannen. Likevel, i Narvik politikammers saksoversendelse til statsadvokaten 26. februar 1948, ble beskyldningene fastholdt. Bl.a. ble det hevdet at enkelte av losenes forhold måtte ansees som meget kritikkverdig, men at det likevel ble ansett for tvilsomt om en ville kunne føre bevis for deres skyld. Det ble derfor fremmet forslag om at saken måtte henlegges.

Det er også verdt å merke seg at etter henleggelsen gikk et samlet Tysfjord kommunestyre til politianmeldelse av de to navngitte polititjenestemennene som hadde stått bak rapporten. Saken stoppet imidlertid der, uten videre oppfølging.

Først mange år senere, i 1980, etter at samene selv hadde kommet til orde i et NRK TV-program i beste sendetid, ble det ny bevegelse i saken.¹¹

Likevel skulle det gå enda mange år før den offisielle beklagelsen kom. Den ble gitt under Sametingets åpning 19. oktober 2005, av H M Kongen:

-60 år etter avslutningen av andre verdenskrig er det fremdeles mennesker som er merket av det de selv eller deres familiemedlemmer opplevde under krigsårene. Grenselosene i Tysfjord risikerte liv og helse for å hjelpe andre til et fritt liv i Sverige. Vi må i dag beklage at de og deres etterlatte ikke har fått den anerkjennelsen de fortjener.

¹¹ Alle opplysninger fra upublisert notat datert 15. mai 1995 av statsstipendiat Mikal Urheim

1.8. Den samiske rettighetskampen

Den såkalte Alta-saken som i årene mellom 1978 – 1981 satte flomlys på samenes manglende likeverd i Norge, har etter manges mening spilt en helt avgjørende rolle for utviklingen på norsk side av Sapmi de siste 30 årene. Men heller ikke Alta-saken kunne oppstå i et politisk vakuum, uten en forhistorie der også andre aktører har bidratt vesentlig for å berede grunnen.

I denne forbindelsen vil jeg nevne en spesielt som med utgangspunkt i den veiløse bygda Musken i Tysfjord tidlig sto fram som forløper og forbilde.

Mikal Urheim, f. 17. mai 1932, mangeårig lærer og lokalpolitiker i Tysfjord. Mikal Urheims innsats og klarsynte prinsipielle tenkning er like slående som den er bemerkelsesverdig. Allerede i 1969, ved stiftelsen av Norske Samers Riksforbund, lanserte han ideen om et offisielt organ for folkeviljen i samiske saker. ”Av samer, for samer, ved samer”, var parolen. Han foreslo også en egen lov om samespørsmål. Samme året utga han skriftet *Konsultativ statsråd for samesaker – tanker til vurdering*.¹² Da Samerettsutvalget som ledet fram til Sameloven av 1987, etableringen av Sametinget og grunnlovsvedtaket av 1988 om sikring og utvikling av samisk språk, kultur og samfunnsliv, ble opprettet i 1980, var Mikal Urheim et selvskrevet medlem. Høyesterettsjustitiarius Carsten Smith som ledet utvalget, har senere uttalt at Urheim, som han forøvrig omtaler som en høvdingeskikkelse, representerte en stor kraft i arbeidet med sin dype innsikt og gode formuleringsevne. I følge Smith skal Urheim ha en betydelig del av æren for sluttresultatet.¹³ Noe av det bemerkelsesverdige er at bare tjue år etter utgivelsen av Urheims skrift var prinsippene for hans tenkning blitt virkeliggjort ved opprettelsen av Sametinget i Norge.

I denne sammenhengen er det derfor både gledelig og helt på sin plass, at Mikal Urheim, i sitt 81. år, i november 2012, mottok beskjed fra H. M. Kongen om at han var tildelt Kongens

¹² Mikal Urheim, *Konsultativt statsråd for samesaker – tanker til vurdering*. 1969, eget forlag

¹³ Carsten Smiths uttalelse i forbindelse med Kongens fortjenstmedalje til Mikal Urheim, Hamarøy kommunes arkiv 2012

fortjenstmedalje for sin livslange innsats.

Mikal Urheim hedret med Kongens fortjenstmedalje i januar 2013. Fv. Sametingsråd Vibeke Larsen, Árran-
direktør Lars M. Andreassen, Mikal Urheim, Tysfjord-ordfører Tor Asgeir Johansen og Hamarøy-ordfører Rolf
Steffensen. Foto: Børge Strandskog, Lokalavisa Nord-Salten

Når det gjelder de konkrete politiske og kirkepolitiske endringene fra ca. 1980 og fram til i dag, viser jeg til generalsekretær Tore Johnsen's historiske gjennomgang på Samisk kirkehistorieseminar i Tromsø 10. nov 2012.¹⁴

For meg personlig gjør det inntrykk å lese avslutningsrefleksjonene i Johnsen's foredrag, der han reflekterer rundt de siste årenes utvikling av samisk likeverd og selvstyre i kirken. I likhet med andre samfunnsinstitusjoner har også kirken, etter Johnsen's mening, langt på vei blitt omformet fra å være en motpart for samene til å bli en reell samisk arena. Folks bilde av kirken og kirkens generelle omdømme har gradvis blitt endret. Ikke minst skyldes det at et samisk lederskap har kommet i posisjon til selv å definere det kirkelige rommet, og i dag fyller en rolle som ingen andre kunne gjort. Imidlertid, beklager Johnsen, denne endringen synes ikke alltid like godt lokalt som nasjonalt.

¹⁴ Vedlegg 3: Tore Johnsen, Samisk kirkeråd, et historisk tilbakeblikk og veien framover

Også i Nord-Salten har vi de siste årene sett synlige endringer i kirkebildet. Men fortsatt er det slik at det er en lang, lang vei å gå før vi kan snakke om at samene i Nord-Salten selv fullt ut definerer sitt kirkelige rom, i motsetning til situasjonen i den læstadianske forsamlingen.

I samfunnslivet for øvrig har imidlertid store endringer skjedd på relativt kort tid.

Ikke minst gjelder det språkets stilling og bruk i det offentlige rom. I artikkelen *Trang fødsel for lulesamisk på videregående*, gir Lokalavisa Nord-Salten i september 2012, i anledning igangsettelsen av et bachelor-studium i lulesamisk ved Universitet i Nordland, et interessant innblikk i spenningene som oppsto den gangen lulesamisk språk for første gang, rundt 1980, ble foreslått som fag ved daværende Hamarøy videregående skole.¹⁵

Som en illustrerende kommentar, både til språksituasjonen og det faktum at Tysfjord i 2006 ble innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språklov, og til den alminnelige bevisstheten omkring samisk identitet i Tysfjord, viser jeg også til en artikkel i Avisa Nordland fra høsten 2004 - *En godt bevart hemmelighet*.¹⁶

Som i resten av landsdelen har mange også her gjennom 80- og 90-tallet våget å gå nærmere sin egen familiehistorie. Mange har også begynt å snakke om sin egen samiske bakgrunn på en annen måte enn før. Noen har også forsøkt seg på det møysommelige arbeidet med å reidentifisere seg, ved å hente fram igjen og å ta i bruk sin samiske arv. For noen har dette ikke bare vært enkelt og friksjonsfritt. Snarere tvert imot. Om denne erfaringen har Jahn-Arill Skogholt skrevet en viktig og opplysende artikkel, som mange vil kunne kjenne seg igjen i, *Det tredoble stigmaet*.¹⁷

I det hele tatt har klimaet for ytringer i det offentlige rom endret seg radikalt. Også i den forstand at stadig flere samer har tatt bladet fra munnen og ytret sine erfaringer og meninger på en annen måte enn før. Som eksempel på det viser jeg til daværende sametingsrepresentant Anders Urheim, som i forbindelse med 100-årsjubileet for

¹⁵ Vedlegg 4: *Trang fødsel for lulesamisk i videregående*. Artikkel i Lokalavisa Nord-Salten 27. september 2012

¹⁶ Vedlegg 5: *En godt bevart hemmelighet*. Artikkel i Avisa Nordland 19. april 2004

¹⁷ Vedlegg 6: *Det tredoble stigmaet*, kronikk av Jahn-Arill Skogholt i Dagbladet 29. mars 2000

unionsoppløsningen i 2005 gikk hardt ut i media og kritiserte den norske selvgodheten og blindheten, som etter hans mening preget opptakten til disse markeringene.¹⁸

Generelt om situasjonen i Nord-Salten vil jeg påstå at etableringen av det lulesamiske senteret Árran har spilt en helt avgjørende rolle for den utviklingen vi har sett lokalt.

Helt siden Árran ble etablert i 1994, har institusjonen, etter min mening, representert og jobbet fram intet mindre enn et paradigmeskifte i forhold til det samiske, både innad i det samiske samfunnet og mellom samer og nordmenn i lokalmiljøet. Den lenge undertrykte og usynliggjorte samiske kulturen har i og med Árrans tilstedeværelse og planmessige arbeid blitt stadig mer synlig, faktisk ikke bare synlig, men såpass ruvende, bygningsmessig og på andre måter, at ingen lenger kan være likegyldig til den. Mer og mer har Árran som institusjon vokst og videreutviklet seg som et kompetansesenter for samfunnsutvikling, både hva gjelder språk, kultur, helseforskning mm, som kommer alle i regionen til gode. Fra å ha representert noe ytterst marginalisert står Árran i dag fram som en av de virkelig ledende institusjonene i Nord-Salten. Med sin kompetanse og sine øvrige ressurser representerer senteret, og dermed også det samiske, et framtidshåp som mer og mer treffer hele lokalsamfunnet og hele befolkningen.

Jeg tror at så vel den nasjonale som den lokale utviklingen som er beskrevet over, har vært helt avgjørende forutsetninger for at det lokale dialog- og forsoningsinitiativet overhode kunne realiseres i Nord-Salten.

¹⁸ Vedlegg 7: Halvfascistisk hundreårsfeiring, Artikkel I Avisa Nordland 06.06. 2005

Dialog- og forsoningsprosjektet i Nord-Salten

2.1. Erkjennelsen

-Every story needs a listener!

- Hver eneste fortelling trenger en oppmerksom lytter, sier Father Michael Lapsley, grunnlegger og leder av *Institute for Healing of Memories* i Sør-Afrika. Selv mange år etter den sørafrikanske Sannhets- og forsoningskommisjonen fortsetter han å invitere mennesker, ofre og overgripere fra apartheidtiden, til å møtes for å fortelle og lytte til hverandres historier. Veien fra offer ("victim") til seirende ("victor"), sier Lapsley, går gjennom det å fortelle, ved å erkjenne uretten og anerkjenne smerten. Uten anerkjennelsen, som oppstår i møtene mellom enkeltmennesker, vil heller ikke de samfunnsmessige og institusjonelle forsoningstiltakene strekke til. Når Lapsley så tydelig tar til orde for dette så er det både fordi han selv har gått denne veien, og derfor vet hva han snakker om, men også fordi han vet at alle mennesker, også tidligere ofre, bærer i seg muligheten til å være både offer og overgriper. Uten et bevisst oppgjør og en reell anerkjennelse av den enkeltes smerte, vil krenkelser og gammel urett stå i akutt fare for å bli gjentatt i nye former, med helt andre aktører og i nye generasjoner.¹⁹

Forsoningsprosjektet i det lulesamiske Nord-Salten var en lokal prosess som i stor grad hentet sin inspirasjon fra forsoningsprosessene i nettopp Sør-Afrika. Ved å gjøre det vi gjorde fikk de nasjonale, politiske og kirkelige erkjennelsene gjennom 1980- og 1990-tallet, betydning på et lokalt, individuelt og mellommenneskelig plan. Initiativet ble tatt høsten 2004, av undertegnede som da var sokneprest i Hamarøy.

Når jeg nå tar et tilbakeblikk for å beskrive hovedpunktene og gå mer konkret inn på noen av erfaringene fra forsoningsprosjektet i Nord-Salten, er det nødvendig for meg å ta utgangspunkt i min egen oppvåkning og utvikling, fordi den er uløselig knyttet til min

¹⁹ Michael Lapsley, *Redeeming the Past, My Journey from Freedom Fighter to Healer*, Struik Inspirational 2012, s. 141 ff

oppvekst og tilhørighet i Hamarøy og dermed også til det lulesamiske samfunnet. Etter videregående skole på Hamarøy, teologistudier i Oslo og ti års prestetjeneste i Bodø kom jeg tilbake til hjemkommunen som sokneprest i 1995.

Helt fra starten av som sokneprest jobbet jeg tett sammen med kateket Heidi Strand Mathisen, også hun oppvokst i Hamarøy. Allerede i 1996, mens vi jobbet med å utvikle en ny og mer kontekstuel tilpasset plan for dåpsopplæringen i Hamarøy, ble vi utfordret av religionshistoriker Roald Kristiansen ved Universitetet i Tromsø. Vi hadde bedt han om innspill. I sin tilbakemelding var han svært tydelig. Han etterlyste de samiske perspektivene som han mente var fraværende i planskissen vi hadde sendt over. Vår første reaksjon var at dette virket som et unødvendig innspill, all den tid det etter vår oppfatning knapt var samer bosatt i Hamarøy. Likevel insisterte Kristiansen. Saken måtte tenkes igjennom på nytt. Etter kort tid skjønnte vi at Kristiansens etterlysning var berettiget. For straks vi løftet blikket og begynte å se oss om så vi det vi nok visste fra før, men ikke hadde reflektert tilstrekkelig over – selv i flere av de aller nærmeste husene til kirka hvor vi jobbet, bodde det samiske familier. Og da vi utvidet horisonten ytterligere, så vi, nå uten problemer, at det bodde samer i alle deler av kommunen. Det samiske som for oss hittil hadde framstått som ganske usynlig, og dermed ubetydelig, var mye større i Hamarøy enn vi hadde sett og reflektert over.

En stund senere, i etterkant av et møte i Kirkerådets nemnd for undervisning, skjedde det på nytt. En av mine med-nemnddeltakere, Asbjørg Skåden, fra det markasamiske området (nordsamisk) i Evenskjer, konfronterte meg med min sterke interesse for Knut Hamsun og min flerårige rolle som leder for kulturfestivalen Hamsundagene i Hamarøy. Hun oppfordret meg til å se mer kritisk på Hamsuns omtale av samene, særlig i *Markens Grøde* som jo Hamsun fikk Nobelprisen for i 1920. Det er ikke til å legge skjul på at jeg der og da stusset over kritikken. Jeg kunne ikke huske å ha merket noe spesielt med Hamsuns syn på samene. Det var først da jeg kom hjem og tok fram bøkene på nytt at det store sjokket kom. Ikke bare hadde Skåden rett – Hamsuns karakteristikk av samene var virkelig nedslående, de var grove og rett ut sagt rasistiske. Hvorfor i all verden hadde jeg ikke sett og reflektert over det før? Hvordan kunne det ha seg at jeg hadde vært så blind? Hva sa det om meg og rasismens grobunn i meg?

Ved en senere anledning på Kirkens Hus i Oslo, kom jeg i snakk med daværende generalsekretær i Samisk Kirkeråd, Synnøve Brevik. Jeg fortalte henne om det som hadde

skjedd i etterkant av samtalene med Kristiansen og Skåden, og om sjokket jeg hadde fått over min egen blindhet. Brevik tok meg på alvor og viste meg forståelse. Mot slutten av samtalen konkluderte hun; neste møte i Samisk kirkeråd skulle legges til Hamarøy og jeg skulle holde foredrag om Hamsun, Hamarøy og samene. Slik ble det, vinteren 2003 avholdt Samisk kirkeråd sitt første og hittil eneste møte på Hamarøy. Sammen med Heidi Strand Mathisen, som nettopp hadde avviklet en tre måneders studiepermisjon for å lære mer om lulesamisk kultur og førstefødt læstadiansk kristendomsforståelse, holdt vi vårt foredrag i fellesskap. Jeg antar at det var mest oss selv vi foredro for, men for meg var dette uansett en helt avgjørende begivenhet med tanke på veien videre.

Allerede samme vår begynte jeg å leke med tanken om en studietur til Sør-Afrika for å lære mer om hvilke prosesser som må til for å kunne se og ta ansvar for en urett som jeg på det tidspunktet mer og mer kjente et personlig ansvar for.

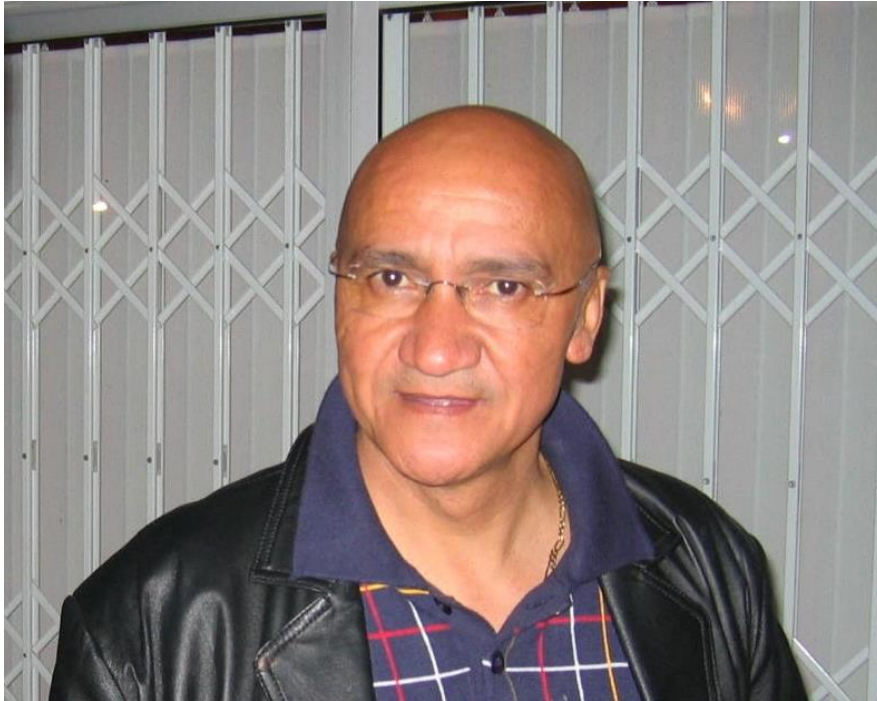
Studiereisen ble gjennomført over fire uker i desember 2003 – januar 2004. I Sør-Afrika møtte jeg kirkeledere og andre som på forskjellig vis og i ulike roller både hadde gjennomlevd og overlevd apartheidtidens gru og senere tatt del i ettertidens forsoningsprosesser. Møtet med biskop Nils Rohwer, biskop i Evangelical Lutheran Church i Cape Town som under apartheidtiden hadde vært utestengt fra det kirkelige fellesskapet i Det Lutherske Verdensforbund, var spesielt sterkt. Ikke minst det å høre hvordan erkjennelsen av kirkens rolle under apartheid, og også i årene etterpå, enda satt langt inne. Ikke hos biskopen, men hos mange av kirkens medlemmer. Når temaet i ulike sammenhenger kom opp, fortalte han, ble det gjerne møtt med et uforstående: - Lever ikke vi forsonende liv? Også møtet med metodistpresten Dr. Charles Villa-Vicencio, leder for Institute for Justice and Reconciliation, var tankevekkende og lærerikt. Jeg spurte, hvilken rolle spilte kirkene i forsoningsarbeidet? Med tanke på erkebiskop Desmond Tutus fremtredende rolle i Sannhets- og forsoningskommisjonen forventet jeg meg et stort "halleluja", en lovprisning av kirkenes ledende rolle. I stedet svarte han kort og greit: - *Ingen!* Kirkene hadde ikke representert noen ledende kraft, i så måte hadde erkebiskop Tutu vært unntaket som bekreftet regelen. I samtalen med Villa-Vicencio snakket vi om hva forsoning er. Bl.a. understreket han sterkt at forsoning og tilgivelse ikke må forveksles. I mange tilfeller vil tilgivelse være langt utenfor rekkevidde, men likevel kan det gi stor mening å snakke om, og søke forsoning. I en pamflett åpenbart myntet på befolkningen som sådan, og som jeg

tilfeldigvis ”snublet over” på et av Cape Towns postkontorer, beskrev Villa-Vicencio forsoningens ni kjennetegn som siden har vært en rettesnor for min tenkning rundt hva forsoning er. De ni kjennetegnene er:

- 1. Forsoning leder ikke alltid fram til tilgivelse, men fremmer alltid gjensidig forståelse og felles handlinger*
 - 2. Forsoning bryter etablerte handlingsmønstre*
 - 3. Forsoning er en prosess som involverer smerte*
 - 4. Forsoning oppstår når mennesker i konflikt snakker med hverandre, lytter, deltar i dyptgående samtaler på alle nivåer i samfunnet. Hensikten er å forstå hverandre*
 - 5. Forsoning forutsetter tid og rom for sinne, sorg, smerte, på samme måte som det også behøves rom for helbredelse*
 - 6. Forsoning innebærer forståelse. Forståelse leder ikke nødvendigvis til forsoning. Først når et offer opplever seg forstått kan inntrykket offeret har av overgriperen, mykes opp*
 - 7. Forsoning innebærer anerkjennelse av det som er sant*
 - 8. Forsoning dreier seg om å huske*
 - 9. Forsoning innebærer alltid oppreisning og erstatning for de tap mennesker er blitt påført*
-

Jeg lærte mye av samtalene, også om Sannhetskommisjonens arbeid og fokus. Og hva folk satt igjen med, på godt og ondt. Jeg lærte at forsoning mest av alt er en holdning, der viljen til å søke en ny, felles forståelse av hendelser og handlinger i historien, står sentralt. En slik forståelse oppnås når tidligere fiender, overgriper og offer, setter seg sammen, for å samtale og lytte til hverandre. Forsoning oppstår når begge parter viser vilje til å møte smerten, åpner seg for sannheten og slik får muligheten til å se seg selv og hverandre med nye øyne. Forsoningen kjennetegnes av viljen til å søke ny handling, til å gjenopprette det tapte og ødelagte. Med andre ord, de samfunnsmessige og politiske prosessene og de individuelle og personlige, forutsetter hverandre gjensidig. Det ene uten det andre bærer ikke, det fungerer ikke.

Om møtene med de to nevnte lederne, som begge var hvite sørafrikanere, var gode og lærerike, ble møtet med den fargede presten og borgerrettsaktivisten Mike Adams, langt mer skjellsettende.

Pastor Dr. Mike Adams, fotografert i Atlantis, Cape Town. Foto: Rolf Steffensen

Han presenterte meg for en historie jeg ikke kjente, men som jeg likevel straks dro kjensel på. I Sør-Afrika finnes en minoritets- og urfolkskultur med klare paralleller til den samiske i Norge, kanskje i særdeleshet til den lule- og sjøsamiske i Nord-Salten. I Western Cape-området hadde likevel presset og overgrepene mot urfolksgruppen Khoikhoiene, eller hottentottene som bl.a. misjonen og Thorbjørn Egner kalte dem, gått mye lenger enn den verste fornorskningen hjemme. Adams fortalte om et helt folk som fortsatt i dag lever mer eller mindre på siden av samfunnet, uten håp, uten identitet, uten språk og historie. Han fortalte om da han, familien og en hel bydel, District Six, over natta ble tvangsflyttet. Mange havnet i et ugjestmildt område flere mil nord for byen, i dag kjent som Atlantis. Om hvordan husene deres ble jevnet med jorda. Inntrykkene fra en himmelropende urettferdighet var uutslettelige. Sinnet, frustrasjonen og bitterheten hadde vært til å ta og føle på. Men det verste av alt, demokratiseringen etter apartheid hadde ikke bidratt til oppreisning for den fargede befolkningen. Tvert om, den gamle tenkningen består. Uretten består, bare med nye aktører i de gamle rollene. Adams resiterte en sørafrikansk poet, som i et av sine dikt sier:

The white man owns the land, the black man rules the land, but where is the land of the coloured man? - Den hvite mannen eier landet, den svarte mannen hersker over det, men hvor er landet til den fargede mannen?

Apartheid er over, nå er det "apartheid i revers", og det er akkurat like ille. Da jeg tok farvel med Mike Adams skjønte vi begge at vi hadde mye mer å snakke om, mye mer å dele, kanskje mer å oppnå sammen også. Så satte han fingeren i brystet mitt og sa, du kan ikke vite det du vet, se det du ser, uten å gjøre noe med det!

Vel hjemme igjen var planleggingen av Hamsundagene 2004 godt i gang. Fra min lederposisjon kjente jeg et sterkt behov for å sette fokus på Hamsuns karakteristikk og samene. Behovet for et oppgjør med Hamsun, og med meg selv, var blitt mer og mer påtrengende. I programmet ble det ryddet plass for en forsoningskonferanse som i realiteten innebar et lokalt oppgjør med Hamsun og hans rasisme. Til denne aller første forsoningskonferansen i samisk – norsk sammenheng ble også Mike Adams invitert. Sammen med bl.a. daværende Sametingspresident Sven-Roald Nystø. Mens Nystø tok utgangspunkt i Kongens beklagelse av den urett den norske stat tidligere hadde påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningsspolitikk, og konstaterte at forsoningen mellom staten og samene som folk fortsatt sto i stampe, var Adams svært personlig i sin tilnærming:

Det jeg nå skal si er ikke populært. Likevel må jeg si det. Det som kom ut av sannhets- og forsoningskommisjonen var ikke godt nok. Ikke for folket mitt. Mens apartheidmyndighetene fikk oss til å tro at vi var et blandingsfolk uten identitet, vil dagens myndigheter ha oss til å tro at alle ikke-hvite er svarte. Slik fortsetter undertrykkelsen. Vi er etterkommere av urbefolkningen som levde i Western Cape lenge før de svarte og hvite satte sine bein her. Fortsatt blir fornektelsen brukt som et våpen i undertrykkelsen. Den forvirrer folk så de ikke ser sannheten om hvem de er. Derfor kan jeg, når jeg sier det som er sant, oppleve å bli anklaget for å støtte mennesker, jeg kan til og med bli beskyldt for å være rasist, og få mine kristne verdier dratt i tvil, fordi jeg enda ikke er i stand til å tilgi.

I følge Mike Adams er identitetstapet som store deler av den fargede befolkningen i Western Cape-området sitter igjen med etter århundrer med undertrykkelse, og apartheidregimets splitt- og hersk-politikk, det aller verste.

- Vi vet ikke lenger hvem vi er! Jeg er lita lei av å være midt i mellom. Jeg er lita lei av at andre skal fortelle meg hvem jeg er.

For å understreke poenget sitt siterer Mike Adams ofte sin venn og kollega, Alan Boesak:

- Du kan ikke møte framtida om du ikke kjenner fortida.

For Mike Adams handler det altså om å kjenne og anerkjenne historien. Vite hvem en selv er. Se og bli sett. Og aktivt motarbeide enhver form for usynliggjøring.

2.2. Forsoningsprosjektet etableres

Det var i etterkant av forsoningskonferansen under Hamsundagene i 2004 at ideen om et forsoningsprosjekt for alvor vokste fram. Direktøren ved Árran lulesamiske senter Filip Mikkelsen, satte i sin oppsummering ord på det jeg allerede skjønnte, men likevel ikke visste hva jeg kunne eller skulle gjøre med – nemlig at initiativet som var tatt, forpliktet til videre innsats. Det kunne ikke bli bare med dette. Resultatet ble dialog- og forsoningsprosjektet med et dialogprogram og et utvekslingsprogram der samisk og norsk ungdom i nord og farget ungdom i sør kunne møtes for å speile sine livserfaringer i møte med hverandre. Ideen til et slikt utvekslingsprogram ble unnfanget i en samtale i den lulesamiske bygda Musken mens Mike Adams var på besøk der. – *De store tingene starter alltid på små steder*, forklarte Mike Adams med glimt i øyet.

Mike Adams fotografert sammen med daværende leder i Samisk kirkeråd Oddvar Andersen i Hellmobotn, Tysfjord i august 2004. Foto: Rolf Steffensen

I løpet av kort tid ble det utarbeidet prosjektbeskrivelser som skisserte det vi på det tidspunktet så som behov og mulige innfallsvinkler. For dialogprogrammet ble det skissert fem mål – vinne ny kunnskap og erkjennelse, bidra til reidentifisering/styrking av identitet, bearbeide holdninger, bekrefte samers rett til selv å utvikle sin kulturelle egenart, og å gi bidrag til å styrke vår felles framtid. I denne første innledende fasen var det løpende kontakt med Sør-Hålogaland bispedømmeråd, i første rekke stiftskapellan Elin Vangen, stiftsdirektør Jan-Kjell Jonassen og diakonikonsulent Brita Bye. I tillegg ble også biskop Øystein I. Larsen inngående informert.

Skulle jeg som prest kunne gå inn i et slikt arbeid ville ikke bare en verbal støtte fra biskopen og Sør-Hålogaland bispedømmeråd være avgjørende. Mye annet måtte også legges til rette i form av frikjøp, lønn, vikar og evt andre ressurser i hht prosjektbeskrivelsene. I forbindelse med deltakelsen på høstens Kirkemøte fikk jeg muligheten til å informere og snakke mer inngående med kirkens ledelse, i første rekke generalsekretær Synnøve Brevik og leder Oddvar Andersen i Samisk kirkeråd (selv opprinnelig fra Hellmobotn i Tysfjord) og generalsekretær Olav Fykse Tveit og ass generalsekretær Vebjørn Horsfjord, samt leder Ingrid Vad Nilsen i Mellomkirkelig råd. Alle ga klare og oppmuntrende tilbakemeldinger. Oddvar Andersen tok saken endog opp på kirkemøtets talerstol der han sa:

Dette initiativet er det aller første reelle forsoningsinitiativet noen gang, der en representant fra majoriteten involverer sin egen person.

Oppmuntret av tilbakemeldingene fra sentrale kirkeledere utformet administrasjonen ved bispedømmekontoret søknad om prosjektmidler fra Opplysningsvesenets fond. Signalene derfra og en rask og positiv behandling i bispedømmerådet gjorde at prosjektet kunne starte opp allerede 1. februar 2005.

En måned etter oppstart ble dette brevet sendt til direktøren i Kirkerådet, generalsekretærene i Samisk kirkeråd og Mellomkirkelig råd, samt biskop, prost og stiftsdirektør:

Jeg vil gjerne dele gleden og takknemligheten jeg kjenner, av å være med på noe viktig.

Siden begynnelsen av februar har jeg brukt tiden godt synes jeg selv. Til å tenke, be og lese i Bibelen. Og selvsagt også å snakke med folk. Siden i fjor høst har den sørafrikanske presten og borgerrettsforkjemperen Mike Adams'

ord til meg surret i hode og hjerte. Gjennom hele høsten har jeg kjent meg kalt og forunderlig trygg. Enda mens prosjektet bare var på et tankemessig plan opplevde jeg det slik. At dette ikke er noe som hviler på meg, men på Gud. Det er rart for meg å tenke slik, enda rarere å se ordene foran meg på skjermen, men det er akkurat slik jeg opplever det. Da Mike Adams "pekte" på meg, og utfordret meg, ble jeg redd og urolig. Så delte han sine erfaringer og sin tillit til Gud med meg. Han ba meg spesielt om å se etter og være åpen for nøkkelpersonene som Gud hadde utsett på hvert enkelt sted. Du vil ikke være alene, sa han.

I dag er det forunderlig sterkt å oppleve hvordan Mike Adams har fått rett. Mot all praksis og tidligere erfaring klarte Sør-Hålogaland bispedømme å snu seg rundt, saksbehandle prosjektet, bevilge penger og våge seg ut i et ukjent landskap, alt på ett og samme møte i desember i fjor. To måneder seinere, 1. februar, var jeg i gang. Tilsynelatende alene, men bare tilsynelatende.

Nøkkelpersonene som Mike Adams snakket om har vist seg å være der. Det er mange som tror på dette og som møter meg med stor åpenhet og tillit. Noen ringer, noen skriver, noen benytter anledningen når den byr seg. Og ganske mange, både ungdommer, voksne og eldre har allerede svart ja på utfordringen om å delta i gruppesamtaler med meg. Selvsagt finnes også de andre, de som møter meg med likegyldighet og distanse, eller som markerer uenighet. Men også blant dem har det vært spennende og løfterikt å merke hvordan det gjør inntrykk når jeg forteller om mine opplevelser og det som har vært min blindhet. Da blir også de personlige og åpne. Likevel, det som har berørt meg aller sterkest disse første ukene er de gode og åndelige samtaler, med mennesker som jeg kanskje ikke forventet å ha slike samtaler med. De har for meg bekreftet Guds tilstedeværelse i dette arbeidet, og gjort at jeg kjenner meg berørt og velsignet. Så om forsoningsarbeidet ikke skulle gi andre resultater så vil i alle fall jeg selv være merket av det, for alltid. Det er jeg sikker på.

Også senere har jeg reflektert mye rundt den bemerkelsesverdige starten som prosjektet fikk, og særlig det at bispedømmerådet så raskt ga sin tilslutning, i første omgang for ett år, senere for ytterligere to. At den lokale forankringen av prosjektet, bl.a. ved at tydelige samiske stemmer i lokalmiljøet sa seg villig til å være med i prosjektets ledelse/ressursgruppe sammen med meg, tror jeg var avgjørende i denne sammenhengen. At også direktøren på Árran stilte seg positiv til initiativet og ga en av sine ansatte, Anne Kalstad Mikkelsen, muligheten til å bruke inntil 20 % av sin stilling inn i dette arbeidet, var også viktig.

Anne Kalstad Mikkelsen. Foto: Rolf Steffensen

Samarbeidet med nettopp Anne Kalstad Mikkelsen, og de andre i ressursgruppa, var helt avgjørende allerede fra første dag. Det er ikke til å legge skjul på at en av mine største utfordringer i den første, innledende fasen var at jeg nesten ikke kjente noen i det samiske samfunnet, og i særdeleshet ikke i nabokommunen Tysfjord. At dette på sett og vis også illustrerte en del av selve utfordringen, at samer og bumenn for en stor del lever i parallelle samfunn, selv innenfor små lokalsamfunn som våre, skulle jeg få rikelig anledning til å reflektere over underveis. Uansett, det var åpenbart at dette var et arbeid jeg ikke kunne gjøre alene! Hvordan i all verden skulle jeg gå fram for å vinne folks tillit slik at de ville bli med i dialoggrupper? Det var Anne Kalstad Mikkelsen som lærte meg å spørre, og som sikkert også mang en gang gikk foran og forberedte grunnen. – *Ikke unnskyld deg! Spør ikke om den eller den har mulighet for å avse tid til å være med i en dialoggruppe! Si det som det er! Jeg trenger deg, jeg trenger dine perspektiver, din hjelp! Det du nå skal i gang med er så vanskelig at det vil være umulig å gjennomføre uten den andres deltakelse.*

Jeg gjorde som hun sa. Mange, faktisk langt de fleste som ble spurt, svarte villig ja til å delta. Hver dialoggruppe skulle bestå av inntil 8 deltakere, menn og kvinner, unge, voksne og eldre, samer og nordmenn, fra de tre kommunene Hamarøy, Tysfjord og Steigen. Hver gruppe

skulle møtes tre ganger á to timer, de fleste på nøytrale møtesteder, som skoler og i møterom på Hamarøy hotell, men også på det samiske senteret Árran. I løpet av det første året var det seks-sju dialoggrupper i sving, senere flere, i tillegg til mange andre typer samtaler, i form av hjemmebesøk, møter, seminarer mm. Alle gruppene møttes sine tre ganger.

Så kan man innvende, bare seks-sju dialoggrupper i løpet av et helt år. Og kun elleve i alt. Ikke veldig mange, men likevel mange nok for at prosessen, fokuset og samtalene kunne spre seg som «ringer i vann», og slik få betydning for stadig flere.

Den første tiden satte ressurs- og styringsgruppene av mye tid til å snakke gjennom hva som skulle være mål og mening med arbeidet. Fristelsen til å tenke stort lå hele tiden snublende nær. I flere av refleksjonsnotatene som ble skrevet i etterkant av de første viktige samtalene og møtene, ble det reflektert over hvor fokuset skulle ligge, hvilke behov hos hvem, skulle stå i fokus? I et slikt notat datert 1. mars 2005 heter det: *”I stedet for å ha fokus på ”de andres” behov gjelder det mest av alt å holde fokus på mitt eget behov for forsoning. Bare det vil åpne veien inn til de andres. Det vil ta tid. Kanskje blir dette bare en begynnelse, en sti som trækkes opp, men som flere vil slutte seg til etter hvert. Prosjektets betydning må og kan ikke måles i antall grupper og antall mennesker som deltar i gruppene. Arbeidet vil kunne være vellykket også om det skjer i svært liten skala. Så lenge det har betydning for noen, og for meg selv, vil det være vellykket. Prosjektet vil bevare sin djupe åndelighet bare om dette fokuset holdes.”*

Sagt med andre ord i dag, om fokuset ensidig hadde blitt lagt på noen andres, f.eks. samenes behov for forsoning og oppreisning, og ikke på mitt eget, ville arbeidet mest sannsynlig stoppet opp av seg selv. Likeens om fokuset hadde blitt lagt på omfang og involvering av flest mulig. Enkelt sagt, vi som sto i front gjorde tidlig noen valg sammen som raskt åpnet opp og ga oss motet vi trengte for å bli stående i utryggheten. Dette korresponderte forøvrig svært godt med den åndelige dimensjonen jeg personlig hadde opplevd helt fra første stund, særlig i møte med sørafrikaneren Mike Adams da han satte fingeren i brystet mitt og nærmest sendte meg av gåre for å gjøre en jobb jeg ikke ante hvordan jeg skulle gjøre. Jeg forventer ikke at dette vil bli forstått av alle, men kanskje av Samisk kirkeråd...

Strukturen i dialogen var den samme i alle gruppene. Først presentasjon, deretter en forventningsavklaring. Muligheten for å hoppe av, og ikke være med videre etter første

møte, ble også understreket. Det var de personlige opplevelsene og fortellingene som deltakerne ble oppfordret til å dele. Hvordan opplever du det i dag å leve i et tokulturelt samfunn? Hvordan var det før, den gangen du var barn og ungdom, hva opplevde du, hørte du, så du? Hva tenker du om det i dag? Og, hva tenker du om fremtiden, hvordan vil du at livet ditt og lokalsamfunnet skal være i årene som kommer?

En svært enkel struktur og ramme for åpne og personlige samtaler. Mange gode, men også vanskelige og utfordrende samtaler.

I ettertid er det lett å la seg imponere over åpenheten mange viste. Til å snakke om og sette ord på det som hadde gjort vondt. Mange ga også uttrykk for at de lot seg overraske over at følelsene og smerten fortsatt var så sterk, selv mange år etter at hendelsene og krenkelsene hadde skjedd.

Ikke alle tok imot invitasjonen til å delta. Mens noen få var direkte avvisende, var det også noen som stilte spørsmål ved beredskapen rundt det vi gjorde. Er dere forberedt nok på hva som kan slippes løs i en slik setting, ble det spurt. Underforstått, dette er altfor dristig, kanskje til og med farlig. Som mangeårig sjelesørger, leder av sorggrupper, bl.a. for etterlatte etter suicid, og med spesialkompetanse og erfaring som pastoralveileder, kjente jeg meg på en og samme tid både trygg og truet da spørsmålene ble reist.

2.3. De første dialoggruppene

Hvordan ble gruppene brukt, hva ble det snakket om?

Først av alt må jeg understreke at alle gruppesamtalene skjedde i fortrolighet, noe som setter noen begrensninger for hvor nært og detaljert tilbakeblikket kan være.

Generelt, det var de personlige fortellingene om opplevelser i nær og fjern fortid, og refleksjonene man i ettertid har gjort seg rundt hendelser i hverdagen, som kom i fokus i gruppene. F.eks. fortalte en norsk mor om sårbarheten og samtalene det utløste da datteren hennes opplevde at den samiske kjæresten ikke ble ansett som god nok av datterens norske venner. En samisk kvinne fortalte om hvordan hun kunne kjenne seg invadert av det norske, amerikanske, moderne samfunnslivet. For henne var drømmen om et enkelt liv i små omgivelser sidestilt med noe hellig. Andre fortalte historier om hvordan selvaktelsen gjennom årenes løp hadde steget eller sunket i takt med aktelsen fra det norske samfunnet,

og om skammen man som barn kunne føle når andre samiske barn ble rammet av mobbing, når de bare sank sammen og ikke rettet ryggen og tok igjen slik de «burde». En fortalte om hvor sliten en kunne kjenne seg av det å kjempe om igjen og om igjen. Da en norsk arbeidskollega en gang ikke bare ga uttrykk for at han forsto, men sa at denne gangen skulle han forsvare det samiske, hadde det varmet og gjort så uendelig godt.

Mellom gruppemøtene og frem mot neste kunne flere kjenne på motstanden mot å komme tilbake. Det hadde gjort godt, men samtidig også vondt å sitte ned, lytte og fortelle.

I en av gruppene ble det fokusert på bruken av det samiske språket i gudstjenesten. En av gruppedeltakerne ga uttrykk for at det samiske følte påtvunget utenfra. Biskopen hadde opptrådt som en fremmed og uvedkommende da han hadde forordnet bruk av det samiske språket i alle gudstjenester uavhengig av om det var samer til stede eller ikke. Slik var det begått en ny urett, ble det hevdet, nå mot gudstjenesten og de norsktalende, med det resultat at flere hadde sluttet å gå i kirken fordi de opplevde at de var blitt fratatt gudstjenesten. Mens noen av gruppedeltakerne ga uttrykk for at de ville distansere seg fra denne debatten, fulgte andre opp konfrontasjonen ved å etterlyse samenes deltakelse i gudstjenesten.

Samtalen fortsatte også i neste gruppemøte. *-Gikk jeg for langt, var jeg for åpen og konfronterende*, undret en. I stedet for å bekrefte usikkerheten, viste gruppa sin styrke da en av de samiske deltakerne svarte på denne måten: *- Jeg er glad for at du kunne si det slik du sa det*. En annen fulgte opp med å takke for at opplevelsen av å være krenket av det samiske i kirken ble uttrykt akkurat så åpent. Samtidig ble det også gitt til kjenne hvor vondt det gjorde å oppleve at språket som det var kjempet så hardt for å vinne tilbake, skulle komme mellom andre og Gud.

Slik vant deltakerne i gruppa ikke bare forståelse for hverandre, men også stadig større mot og tillit til å kunne åpne seg. En fortalte om sin opplevelse fra en jubileumsgudstjeneste for 50-årskonfirmantene. Å være den eneste som reiste seg og gikk til nattverd hadde gjort så vondt at det å delta på middagen etterpå ble umulig. *- Er ikke dette nettopp minoritetens erfaring*, spurte jeg. På samme måte som troen gir mennesket identitet, gir det å bruke det samiske språket identitet. Å kjenne seg fremmed, stigmatisert, beglodd, rar for den man er i fellesskapet med andre, gjør vondt for enhver som opplever det.

I en annen av gruppene ble jeg igjen utfordret av spørsmålet, hvorfor gjør du dette? Det er så utypisk en prest. - *Fordi jeg trenger for det, måtte jeg erkjenne.*

Språket og de ulike språkarenaene ble et stadig tilbakevendende tema i flere av gruppene. I denne sammenhengen var det naturlig for flere å hente inn igjen opplevelser fra barndommen. Mens både norske og samiske deltakere enkelt kunne finne tilbake til hendelser der samisk språk ble brukt av de som behersket det for å holde andre utenfor samtalen, kjente en av gruppedeltakerne på stor sorg og sårbarhet da dette kom opp. Det å være minoritet og stå i fare for å miste språket gjør smerten og "toleransen" for slike tilbakemeldinger ekstra vanskelig, ble det sagt. Selv kunne denne deltakeren huske at samiske medelever hadde blitt mobbet av læreren. Elever som ikke turte å lese høyt ble sjikanert på det groveste, slik at skamfølelsen både grodde fast og spredte seg. En av de norske deltakerne i gruppa bekreftet det som ble sagt ved å fortelle sin historie. Av læreren ble hennes stil lest høyt som eksempel på hvordan det skulle gjøres, mens en av de samiske elevenes stil ble lest høyt for å vise hvordan det ikke skulle gjøres. Også hun hadde kjent seg skamfull.

I møte med disse personlige, men ikke uvanlige fortellingene, reagerte en av gruppedeltakerne med sinne. – *Mine barn skal ikke måtte lære hva jeg lærte, å måtte hviske og slå over til norsk når nordmenn er i nærheten. Jeg vil snakke samisk overalt og i alle offentlige rom, på butikken og alle andre steder, uten å skamme meg!*

I en av gruppene ble det brukt mye tid på en da ti år gammel konflikt ved Drag skole. I 1996 var det planlagt klassesetur til Syden for 10.-klasseelvene ved skolen. Turen skulle markere avslutningen av ti års skolegang uten noe spesielt faglig innhold. Til turen hadde elvene over år samlet inn penger. Så reagerte samiske og læstadianske foreldre. De ønsket ikke at barna deres skulle delta. I stedet ønsket de en alternativ tur med faglig innhold innenlands. Og de ønsket at barna som deltok på den alternative turen skulle disponere sin andel av de innsamlede midlene.

Konflikten som oppsto ble langvarig og involverte mer eller mindre hele Drag-samfunnet. Saken fikk også stor medieoppmerksomhet og utløste flere rettsaker.

Det spesielle ved saken var at den etter hvert som den utviklet seg falt sammen med stortingsvalget i 1997. Fremskrittspartiets daværende leder Carl I. Hagen hadde allerede

lenge profilert seg som kritiker av Sametinget og samers rettigheter. Det resulterte i at flere av stedets barn og unge begynte å bruke navnet Carl I. Hagen som skjellsord. I stedet for å rope "lappjævel" ropte de nå "Carl I. Hagen". Etter at dette hadde pågått en tid reagerte skolens ledelse og la ned forbud mot at elever misbrukte Carl I. Hagens navn på denne måten. Da dette skjedde innkalte foreldreutvalget til møte. Her ga mange av de norske foreldrene klart uttrykk for at de ikke hadde forståelse for skolens reaksjon. Media, i første rekke avisen Nordlands Framtid i Bodø, fulgte opp med å latterliggjøre skolens vedtak, til forskjell fra Nordlandsposten som gjennom sin lokale journalist bidro med en innsiktsfull dekning av hva saken gjaldt.

Hva gjaldt saken? I dialoggruppa ble det reflektert over hvorvidt saken og situasjonen den utløste kunne være en reaksjon som over tid hadde bygd seg opp etter de endringene som hadde skjedd lokalt de siste årene. Saken rullet opp bare et år eller to etter etableringen av Árran. Det gamle stigmatiserte bildet av samene var i sterk endring. Det samme var det gamle maktforholdet mellom samer og nordmenn. Kanskje var det ikke så rart at det kokte over. Ti år etterpå så flere av gruppedeltakerne at det vonde som hadde skjedd i 1996-97 likevel hadde ført noe godt med seg, ikke minst hadde skolen i ettertid jobbet seriøst og godt med spenningene. Men tungt og belastende hadde det vært.

I gruppene ble det også reflektert rundt de reaksjonene som gruppene selv utløste i omgivelsene. Reaksjonene var åpenbart delte. En sa det slik: - *Noen tenker at det er bedre å tie stille nå som det er blitt så fredelig, det er ikke godt å si hva som kan settes i gang.* En annen uttrykte seg slik: - *Et for sterkt fokus på historien, i motsetning til fokus på fremtiden, vil kunne utløse nye konflikter. Det er veldig "neppert".*

Erfaringer fra de årvisse 17. maifeiringene var et tema som flere av gruppene kom inn på. Mens det nylig hadde vært stort mediefokus på at det samiske flagget var uønsket i 17.-maitoget i Oslo, fulgte gruppedeltakerne opp med sine egne undringer og fortellinger. Hvorfor deltar ikke flere samer i feiringene, ville noen vite.

Fra samtalene har jeg notert meg bl.a. dette, at de historiske og kulturelle forholdene lenge har virket i samme retning. Mens det samiske samfunnet i området i stor grad var orientert mot Sverige, var verken grunnloven av 1814 eller unionsoppløsningen i 1905 til det gode for samene. - *Våre forfedre kjente seg usynliggjorte og fremmedgjorte. De opplevde at 17. mai var for nordmenn. Mange av oss har lært dette fra barnsben av. Når læstadianerne her, til*

forskjell fra lenger nord, har bidratt til å forsterke avstanden til 17. mai ved å syndiggjøre feiringen, kan det kanskje forstås som en avledning. I mange tilfeller vil det være lettere å vinne forståelse for det religiøst betingede enn det som har sin rot i en urett som mange ellers vil nekte for har funnet sted.

I gruppa hvor dette kom fram uttrykte flere av de norske både at de nå forsto bedre, og at de også savnet å kunne feire dagen i lag. En uttrykte også lengsel etter større fellesskap.

I en av gruppene ble tiden i stor grad brukt på refleksjoner rundt egen tilhørighet og identitet. - *Går det an å være både same og bumann? Må man velge enten den ene eller den andre identiteten og levemåten?* Mens den som spurte viste til konkrete opplevelser knyttet til kulturforskjeller, ulike vaner og levemåte, virket det hele nokså uforståelig for en annen.

-*Skal jeg ikke kunne være meg selv, også som same?* Det hører med til historien at begge disse hadde et bevisst forhold til at egen historie også rommet det samiske, selv om de begge regnet seg som norske. I forlengelsen av at disse spørsmålene dukket opp ble det også fokusert på stereotypier av det samiske, og opplevelser av å ikke kjenne seg velkommen som «ny»-samer i det etablerte samiske miljøet.

Identitet og valg av identitet var et tema som kom opp i flere grupper, men på ulikt vis, avhengig av hvem som deltok. En som selv hadde sterk bevissthet om sin dobbelte bakgrunn sa det slik. - *Jeg har en dobbelkulturell identitet, jeg anerkjenner begge mine foreldres kulturer. Men jeg er ikke halvsame, slik noen mener, jeg er "helsame".*

I oppsummeringene på hvert av dialogmøtene ga deltakerne nærmest et unisont uttrykk for hvor viktig det hadde vært og hvor godt det hadde gjort å kunne fortelle og samtidig oppleve at det som ble sagt og delt var blitt lyttet til og tatt imot, uten risiko for at det skulle bli korrigert, bagatellisert eller avvist. Noen ga også uttrykk for sin overraskelse over at en ikke tidligere hadde sett, skjønt eller visst; at avstandene mellom oss hadde vært så store, selv om vi var naboer og arbeidskollegaer, og derfor burde ha forstått og visst. For mange av gruppedeltakerne ble det en sterk opplevelse å møte de andres forståelse og anerkjennelse. På bakgrunn av tilbakemeldingene nøler jeg ikke med å si at dialoggruppene langt på vei hadde en åpnende, forsonende og helbredende virkning for mange av deltakerne.

2.4. Dialog i fragmenter – del 1

Ikke all dialog foregikk i dialoggrupper. Som ringer i vannet åpnet det seg nye samtalearenaer, f.eks. rundt kjøkkenbordene og på arbeidsplassene, i møter, hjemme hos folk på tomannshånd eller sammen med flere, eller mer tilfeldig og i forbifarten. Viktige samtaler skjedde også via nettet, via e-post, på seminar og i andre former og på andre steder. Under denne overskriften refereres det til noe av dette.

Samefolkets dag – 6. februar 2005. Det var tillyst gudstjeneste i Hamarøy kirke. I kunngjøringen var det annonsert at den unge samisktalende Arnhild Lindbach skulle delta. Ingenting annet. Forsamlingen som møtte var omtrent som den pleide, 25 menighetslemmer inklusive prest og organist. Arnhild og hennes mor Kristin sang en salme på samisk, i tillegg var flere av de liturgiske leddene på begge språk – nådehilsen, prekentekst, fadervår og velsignelsen. Dessuten var det samiske flagget festet godt synlig på lesepulten.

Etter gudstjenesten falt denne replikken ved utgangen: - *Det var en flott gudstjeneste, men hvor var samefolket?* Underforstått: Her skulle de vært? Kanskje også: Setter de ikke pris på det vi gjør for dem?

Kristin Lindbach kommenterte det slik:

- Kombinasjonen av Samefolkets dag og gudstjeneste i kirken blir for vanskelig for mange. Gudstjenesten i kirken blir i førstefødt læstadiansk sammenheng forstått som forsamlingen av de vantro. Hvorfor skulle de oppsøke kirken på Samefolkets dag når de ellers ikke ville gjort det?

Et av de aller første møtene jeg hadde etter oppstart av prosjektet var med kollega, sokneprest Magne Kolvik i Tysfjord. Magne Kolvik var og er en erfaren prest, med lang fartstid bak seg i Tysfjord. Av samtalereferatet framgår det at Kolviks holdning var avventende, men også at fokuset i samtalen bl.a. dreide seg om forståelsen av begrepet forsoning. Hvem skal forsones med hvem? Vi ble raskt enige om at kirkens behov for å forsones seg med seg selv må ha førsteprioritet, ikke at kirken skulle fremme forsoning for eller mellom andre. Det er kirkens selvrespekt dette først og fremst står om.

I den tidlige prosjektfasen la jeg vinn på å besøke folk, for å høre hva folk tenkte og bli kjent med dem.

- Hvordan er det for deg, min fiende, min overgriper, å møte meg, ditt offer, ansikt til ansikt?

Aldri glemmer jeg besøket hos den eldre kvinnen. Da hun stilte meg selve "testspørsmålet". Det ble helt stille. Før ansiktet hennes plutselig lyst opp i et stort vennlig smil.

Etter kort tid begynte vi å merke at forsoningsprosjektet skapte uro og bekymring i forholdet til den læstadianske forsamlingen. - *Hva vil han? Hvem skal folk snakke med, presten eller predikanten?* Også bruken av forsoningsbegrepet i mellommenneskelige relasjoner skapte forvirring. I forsamlingen var dette ordet forbeholdt relasjonen Gud – menneske.

Saken ble snart løftet, jeg ble til og med utfordret i et radiointervju – utfordrer du forsamlingen? - *Nei, det er ingenting i meg som ønsker å utfordre forsamlingen.*

Bare tanken på at jeg og det jeg sto for kunne oppleves slik, gjorde at jeg fryktet å miste kontrollen. Og at alt med det ville stanse opp og være forgjeves.

Som vanlig når ting ble uoversiktlig og jeg uroet meg kontaktet jeg min sørafrikanske venn Mike Adams, som samme dag, 28. april 2005 svarte meg pr e-post.

Det blir bråk stort sett bare når du gjør noe som er rett. Når Gud bestemmer seg for å handle gjennom deg ender det som regel et helt annet sted enn du først trodde. La ikke det uroe deg, dette er helt normalt under unormale omstendigheter.

Problemet ditt, som egentlig er Guds problem, er at de samiske predikantene føler seg truet av at det du gjør kan få konsekvenser for forsamlingen. Derfor er du en bråkmaker. Du må bare stole på at Gud vil sørge for at du en dag får vist dem at du ikke er deres fiende. Det skjer når du får anledning til å forsvare dem og deres sak. Vær klar over at også blant dine egne vil du bli utfordret for det du står for.

Å sette sammen dialoggrupper bød på utfordringer.

I et tilfelle, da jeg satte ord på at jeg gjerne skulle sett at representanter fra noen navngitte samiske familier kunne vært med, ble jeg straks konfrontert. - *Hvorfor vil du plukke ut enkelte? Dersom du ønsker å hjelpe andre, vil du selv bli stor, mens de du ønsker å hjelpe blir desto mindre. Hva er det du vil, å redusere folk enda mer?*

Jeg innrømmer det gjerne, jeg kjente meg såret og utilstrekkelig, men også takknemlig for hjelpen jeg fikk til stadig på nytt å se meg selv og holde fast på at det var mitt eget behov for forsoning som måtte stå i fokus, ikke behovet for å hjelpe andre og slik bli stor i andres øyne.

I denne sammenhengen kom Wilfrid Stinissen meg til hjelp. I boka *Hører du vinden blåse?* skriver han dette om "ledsagerne", som altså ikke er det samme som hjelpere:

Det er fristende å tro at den veien en selv har valgt, passer alle, og at de metodene som har vist seg å fungere i ens eget liv, også kommer til å hjelpe andre. Men slik er det ikke. Det som hjelper den ene, skader den andre.

Dette gjør at de åndelige "ledsagerne" befinner seg i en svært utsatt posisjon, og kan kjenne seg svært fattige. Det finnes ingen ferdige ideer eller resepter å falle tilbake på. Når de går til skriftestolen eller samtalerommet, bør de være helt tomme. De vet ingenting utenom dette: at nå gjelder det å lytte seg fram til hva Den Hellige Ånd vil med akkurat dette mennesket.

Om Gud som taler skriver han dette:

Han taler for det meste indirekte, via din egen, dype sannhetssøkende vilje. Gud taler også gjennom hendelser, omstendigheter, møter med mennesker og via bøker. Mye av det som hender omkring deg, inneholder et hemmelig budskap fra Gud. Det gjelder å dechiffrere og tolke det. I alt som hender, kan du etter hvert lære deg å gjenkjenne et Du. Det upersonlige blir personlig. Tilsynelatende tilfeldige hendelser blir en personlig tiltale fra Gud. Gud taler uavbrutt. Han underviser, oppfordrer, utfordrer og trøster.²⁰

²⁰ Wilfrid Stinissen, *Hører du vinden blåse*, Verbum forlag 2001

I den første famlende starten var avstanden kort mellom det jeg da opplevde som den ene alvorlige krisen etter den andre. En av de vanskeligste opplevde jeg i forbindelse med et informasjonsmøte tillyst og avholdt i auditoriet på Árran 11. mai 2005.

På vei til møtet hadde jeg vært innom kirka og hentet en lysestake og et lys. Ikke en hvilken som helst stake, men en høy, moderne alterlysestake som ikke lenger var i bruk. Med tilhørende lys. Jeg tenkte at denne kunne passe i det store rommet.

Før møtet begynte satte jeg staken og lyset på bordet fremst i auditoriet. Foran de fremmøtte tente jeg lyset. Ordene jeg sa kunne minne om en andakt, personlige ord om min egen vei fra å være blind til å begynne å se, om lengselen jeg kjente etter å leve nær Gud og gjøre rett.

Deretter fortalte jeg min historie, så ærlig jeg kunne, om bildene jeg hadde vokst opp med av samene, og av meg selv. Jeg fortalte mye av det jeg også her har berettet om avgjørende møter med mennesker, her hjemme og i Sør-Afrika. Mennesker som med det de hadde sagt hadde åpnet øynene mine. Jeg minnet om de store endringene vi alle hadde opplevd, gjennom bl.a. etableringen av Árran, og det faktum at samisk språk nå også lyder i kirka i Tysfjord. For dette anerkjente jeg Tysfjords sokneprest Magne Kolvik som den viktige pioneren han hadde vært og stadig var.

Deretter gikk jeg over til å snakke om forsoningsprosjektet som sådan, om kirkens rolle og Árrans. Så fortalte jeg om gruppene som hittil hadde vært i sving, og litt om hva som hadde vært tema for samtalene og den helbredelsen jeg mente kunne ligge i det å møtes, samtale, fortelle og lytte.

Det var først etter møtet, da reaksjonene kom, at jeg forsto hva jeg hadde gjort. At jeg gjennom min innledning, og bruken av lyset og andakten, hadde opphøyet meg selv, vært prest slik prester noen ganger kan oppfattes – taktløs, hensynsløs, full av seg selv, uten å lytte. Jeg følte jeg ble kraftig irttesatt. Og med rette, jeg hadde krenket Árran og gjort stedet til noe det ikke skulle være. En arena for kirkens forkynnelse.

Allerede samme dag, vel tilbake på kirkekontoret, tok jeg på nytt kontakt med direktøren ved Árran og ba om et møte. Vi møttes dagen etter og han tok meg vennlig imot. Beklagelsen var uforbeholden og jeg opplevde at den ble godt tatt imot.

Deretter tok jeg runden innom de øvrige kontorene. Overalt hvor det var folk til stede ble jeg tatt godt imot. Til min overraskelse ga flere uttrykk for at de ikke hadde opplevd seg krenket og derfor ikke behøvde noen unnskyldning. En sa det også rett ut: - *Du er jo prest! Hvorfor skal du beklage det?*

Hendelsene på Árran disse to dagene fikk senere stor betydning for meg. Det ene var refleksjonene jeg gjorde meg om makten som ligger i det å være prest. Jeg tror det mange ganger kan være nyttig både for meg og andre prester å være bevisst den muligheten vi faktisk har til å sette dagsorden, og hva som skjer når vi snakker mer enn vi lytter. Det andre, og som kanskje har vært aller mest utfordrende for meg, er hvordan det nærmest ligger i ryggmargen min, som en refleks, å ville beklage og be om unnskyldning straks jeg skulle bli anklaget for noe. Hva gjør det med mine omgivelser? Er det alltid hva de trenger? Hvorfor er det så vanskelig for meg bare å være skyldig, erkjenne det og leve med det?

I en av gruppene ble jeg allerede i første møte utfordret på kompetansespørsmålet. Der og da såret det meg. Men ved nærmere ettertanke – hvordan kunne jeg tro at det jeg selv hadde av kunnskap og tilstrekkelighet skulle være nok, at det var meg det handlet om, min kompetanse, min erfaring? Først i ettertid har jeg skjønt hvor vanskelig det må ha vært å skulle åpne opp for så vanskelige og smertefulle opplevelser og erfaringer som mange satt med. At det ble stilt spørsmål ved kompetansen og kunnskapen min, var det minste jeg måtte forvente.

Offentliggjøring av nasjonale prøver. Resultatet fra en av prøvene viste at Drag skole, som var den skolen i Tysfjord med flest samiske elever, var blant de 20 dårligste i landet, mens Kjøpsvik skole, med langt færre samiske og desto flere norske elever, var landets 14. beste.

- Hvordan blir dette forstått? Hver gang ender det med det samme, noen andre, noen utenfra, nordmenn, griper begjærlig anledningen til å forske, øke kompetansen, uten egentlig å forstå noe som helst. De viktige spørsmålene, de som går til kjerna av problemene, blir sjelden eller aldri stilt.

Arbeidet inspirerte. Spørsmålet om en sannhets- og forsoningskommisjon etter modell av den sørafrikanske ble raskt satt på dagsorden etter initiativ fra flere, bl.a. daværende leder av Samisk kirkeråd Oddvar Andersen og sametingsrepresentant Anders Urheim. I juni 2005 møttes en gruppe engasjerte enkeltpersoner, hvor også disse to og jeg selv var til stede, for å diskutere saken. Av møterefateret framkommer det at behovet synes åpenbart og at initiativet og ideen raskt vinner støtte. Når spørsmålet om legitimitet og forankring i etablerte samfunnsinstitusjoner kom opp, ble det langt mer uoversiktlig. Det som var klart for alle var at dette ikke kunne være et privat initiativ. Kirken med sin moralske autoritet, og i særlig grad Samisk kirkeråd, burde i så fall spille en aktiv og sentral rolle. Men var kirken moden? Det ble med dette ene møtet.

Det begynte å danne seg en erfaring. En paradoksalt erfaring. I dette ukjente landskapet ble alt som skjedde på forunderlig vis anvendelig, alle reaksjoner, alle blindsoner, all manglende kunnskap, tilfeldighetene, krisene og snublesteinene. Alt ble nyttige redskaper, som bakom overraskelsen, skuffelsen, sinnet, avvisningen og frustrasjonen ga glede, fordi det lot seg anvende, måtte anvendes, fordi det uttrykte en sannhet om meg, om oss, om hvor jeg og vi var og hvor veien videre måtte gå.

I et refleksjonsnotat fra høsten 2005 reflekterte jeg over vennligheten og hengivenheten jeg opplevde å få tilbake fra flere av mine nye samiske venner. Betydningen av å se og bli sett hadde en gjensidighet over seg. Når begge parter kunne se kunne begge oppleve seg sett og holdt. Jeg kjente at gleden innimellom boblet i meg.

Det ble etter hvert mange refleksjoner, også om sorgen som ble vekket i meg etter hvert som fortellingene ble delt. Å sørge er smertefullt, men samtidig godt. Sorgen åpner opp og helbreder der den slipper til. Det samme gjelder sinnet som gjerne kommer før sorgen. Også sinnet har en frigjørende kraft i seg. Når sinnet får utløp får sorgen plass, og endringen, helbredelsen, er i gang.

Selv opplevde jeg det tidvis svært krevende å hengi meg så utlevert til noe jeg ikke helt visste hva var, eller hvor ville føre meg. På Kirkemøtet høsten 2005 lettet jeg hjertet til en eldre, erfaren kirkeleder og venn. Uten at jeg hadde ordene for det, skjønte jeg dypt inne i meg et sted, at det handlet om meg selv, min egen smerte, min egen lengsel som jeg bare måtte oppsøke. – *Kanskje må det bare være slik, sa jeg. Det går kanskje ikke an å gå inn i dette bare litt og halvhjertet. Jeg kjenner at jeg er nødt til å stå i det, uten sikkerhetsnett, med den risikoen det gir, at jeg detter ned og tar skade av det. Lar jeg være, gjør jeg ikke det jeg må.* Mannen lyttet lenge, uten å si noe, uten å innvende. Så fortalte han om seg selv da han som fremadstormende karrieremenneske ble satt på sidelinjen. Han visste han hadde gitt for mye. Men han hadde gjort det med vidåpne øyne fordi han mente det han gjorde var nødvendig, mest for han selv. Ingen kunne hindret han med velmente råd. Til meg sa han: - *Gjør det du må. Kanskje knekker du, men er det så farlig? Det må kanskje til.*

Fra Sør-Afrika kom det ikke bare svar når jeg i frustrasjon og engstelse henvendte meg dit. I slutten av september 2005 kom en e-post fra Mike Adams som fortalte at ting var på gang også i hans sammenheng:

Vi er travelt opptatte med å finne tilbake til vår identitet som urfolk. Noen av oss sentrale prester i Cape Town har gått ut og gjort krav på å være etterkommere av Khoisan. Vi vet at regjeringen vil problematisere dette, gjennom det vi kaller regjeringens «blood politics». Vi trenger å lære av hva andre har gjort for å komme dit de er i dag. Om du har informasjon om samene, hvordan de sto opp for seg selv, og hvordan norske myndigheter reagerte før og like til i dag, særlig hva gjelder spørsmålene om forsoning og landrettigheter, la oss få tilgang til det. Om det finnes dokumentasjon, vær så snill og send det til oss.

2.5. Første utvekslingsreise til Cape Town, Kimberley og Johannesburg

Den første utvekslingen til Sør-Afrika skjedde i perioden 1.-15. oktober 2005. Da deltok fire ungdommer fra Nord-Salten – Inga Mikkelsen og Tor Erik Paulsen fra Drag, Tysfjord og Synnøve Sandberg og Åshild Thorp Steffensen fra Hamarøy, med Hilda Kristine Hansen fra Kirkens Nødhjelp og undertegnede som reiseledere.

Fv.: Tor Erik Paulsen, Inga Mikkelsen, Åshild Thorp Steffensen, Rolf Steffensen, Synnøve Sandberg og Hilda Kristine Hansen. Foto: Privat

I ukene og månedene i forkant av reisen ble det nedlagt et betydelig planleggingsarbeid, som delvis også involverte de unge deltakerne. Besøket var todelt. Den første uken var Atlantis Beacon Hill Community Church i den fargete townshipen Atlantis utenfor Cape Town, base og vertskap. Herfra gjennomførte vi spennende besøk til steder som Robben Island og Sansenteret !Khwa ttu like ved Atlantis. I Atlantis ble vi godt kjent med den fargete kulturen, bl.a. gjennom samtaler, kirkebesøk, skolebesøk, besøk på kultursenter og et ungdomssenter i det kriminelt belastede boligkomplekset Dura Flats.

Inga Mikkelsen i samtale med en gruppe elever ved No1 High School i Atlantis. Foto: Privat

Vi ble også presentert for deler av Atlantis underverden, ved at vi fikk hilse på lederen for en av de fryktede «Numbers»-gjengene i Cape Town. På forhånd hadde vi gjort avtale med Desmond Tutu Peace Centre om en workshop sammen med bl.a. unge fra Atlantis. Den heldags workshopen ble avholdt i Gugulethu township med Themba Lonzi fra Institute for Healing of Memories (IHM) som prosessleder. Dette ble vårt første møte med Michael Lapsleys IHM, et senter vi siden har samarbeidet mye med, både i forbindelse med våre senere besøk i Cape Town og Michael Lapsleys to besøk i Nord-Salten.

Deler av gruppa, f.v. Synnøve, Tor Erik og Åshild på workshop i Guguletho sammen med ungdomsleder Peter Bruce fra Atlantis Beacon Hill Church. Foto: Rolf Steffensen

I tillegg til det som allerede er nevnt må også et overraskende møte med en gruppe pastorer fra Cape Towns "coloured community" nevnes. Et sted mellom 20 og 30 pastorer hadde samlet seg i en av Cape Towns kirker for å møte oss. Etter at alle hadde presentert seg og vi hadde fortalt litt om vår bakgrunn som samer og nordmenn, og om forsoningsprosjektet, fortalte den ene pastoren etter den andre om utfordringene de og den fargede befolkningen nå sto i. For oss med vår virkelighet som bakgrunn, var det overraskende å oppleve det sterke politiske engasjementet og den usminkede kritikken mot landets myndigheter som pastorene framførte på grunn av omfattende korrupsjon, "apartheid i revers", utstrakt diskriminering av fargede i forhold til utdannings- og arbeidsmuligheter med mer. Særlig gjorde det inntrykk å høre en av pastorene si at han ikke ville bli overrasket om situasjonen utviklet til et væpnet opprør. Så ille mente han at uretten etter apartheid hadde blitt.

F.v.: Rolf Steffensen, Hilda Kristine Hansen, Trude Thorp Steffensen, Synnøve Sandberg, Desmond Tutu, Tor Erik Paulsen, Inga Mikkelsen, Åshild Thorp Steffensen. Foto: Privat

På denne første reisen hadde vi særlig stort utbytte av samarbeidet med Kirkens Nødhjelp som gjennom sine partnerorganisasjoner i Sør-Afrika bidro til å legge til rette for bl.a. et flott møte med Desmond Tutu og flere relevante institusjoner i Cape Town, samt besøket i Sanbsettingen Plattfontain utenfor Kimberley. Fra Kimberley reiste gruppa videre til Johannesburg der oppholdet ble avsluttet med besøk i Soweto.

2.6. Dialog i fragmenter – del 2

Våren 2005 ble jeg kontaktet av en bekymret far med barn på ungdomstrinnet på Hamarøy sentralskole. Han fortalte at sønnen var opprørt over språkbruken på skolen. De enslige mindreårige flyktningene fra Afghanistan var blitt nedsettende omtalt som svartinger. Jøde var blitt et skjellsord og samer ble stadig omtalt på nedsettende vis. *-Hva er det som skjer, spurte mannen. -Kan det ha med forsoningsprosjektet å gjøre, at fokuset, omtalen i media og samtalene mellom folk gjør at «et lokk løftes av»?*

I forbindelse med åpningen av Nobels fredssenter i Oslo 11. juni 2005 og Mandela-konserten i Tromsø, ble det tatt initiativ til å få besøk av Mandela i Tysfjord, alternativt et møte i Tromsø mens han var der.

Det lyktes oss ikke, verken å få besøk i Tysfjord eller et møte i Tromsø. Det til tross for at henvendelsen vår hadde fått flotte støtteerklæringer fra så vel sametingspresidenten som lederen av Nobelkomiteen, Ole Danbolt Mjøs. Mjøs skal ha all ære for at han anstrengte seg for at vi skulle lykkes. Også fra kirkens ledelse hadde vi bedt om et såkalt "letter of support". I et refleksjonsnotat rundt saken har jeg notert følgende: Etter å ha purret kom endelig brevet, i posten undertegnet av direktøren og de to generalsekretærene. Jeg konstaterte raskt at det ikke kommenterte invitasjonen spesielt, men var formulert som en generell tilslutning til forsoningsprosjektet. Verdien av dokumentet var med det betydelig mindre enn ønsket. Jeg kjente meg skuffet og forlegen ved tanken på å skulle vise det til de andre som hadde jobbet med saken.

I forbindelse med at selve invitasjonen skulle fremsendes, ønsket jeg å få brevet oversendt elektronisk pr e-post, slik at det kunne følge invitasjonen til Mandela som e-postvedlegg. Jeg henvendte meg derfor til arkivet i Kirkens hus og oppga arkivreferansen.

Det arkiverte dokumentet jeg da fikk oversendt viste seg å være ganske annerledes enn det jeg hadde mottatt i posten. Forsoningsprosjektet omtales her som enestående og et evt besøk av Mandela som viktig for prosessen. Begge disse viktige poengene var tatt bort og erstattet med en langt svakere formulering om at prosjektet var et ledd i en viktig forsoningsprosess mellom de samiske folk og Den norske kirke.

Da jeg oppdaget avviket mellom det arkiverte brevet og det jeg hadde mottatt i posten var det ikke lenger bare skuffelse og forlegenhet jeg kjente på. Hva hadde skjedd som hadde gjort endringen nødvendig? Trodde de likevel ikke på det vi holdt på med? Trodde de likevel ikke på meg? Jeg kjente meg fryktelig skuffet – og skamfull.

I slutten av oktober 2005 ble seksuelle overgrep igjen tematisert. Denne gangen ikke innenfor rammene av forsoningsprosjektet, men i form av et innlegg skrevet på Same.net, en svensk samisk nettside. Innlegget som var skrevet av en lulesame på norsk side, fikk stor

oppmerksomhet og ble lest av mange. Ettersom innlegget var formulert som et personlig oppgjør, men uten at det ble reflektert over evt bakenforliggende årsaker som makt og avmakt i lys av det større bildet av undertrykkelse og diskriminering, lurte jeg på om jeg skulle ta ordet. Da spørsmålet ble luftet i ressursgruppa ble jeg frarådd å gå inn i det som ble oppfattet som en personlig samtale, skjønt noen samtale var det ikke. Selv om innlegget ble lest av mange og åpenbart var en stor "snakkis" en lang stund, var det ingen (!) som kommenterte det på nettet.

2.7. Stor forsoningskonferanse høsten 2005

Den 22. november 2005 ble den første store konferansen innenfor rammen av prosjektet avholdt på Árran.

Med bare en måneds forberedelser klarte vi å skaffe til veie et meget kompetent lag for å belyse konferansens viktige spørsmål: Hva skal til for å oppnå forsoning? Tidligere sametingspresident Ole Henrik Maggas korte svar på henvendelsen kan stå som uttrykk for den betydningen vi alle opplevde at konferansen hadde: - *Dette er så viktig at jeg har ryddet plass på kalenderen min slik at jeg kan delta.*

Konferansen ble virkelig hva vi håpet. Ikke minst takket være innlederne og den store deltakelsen. Et fullsatt auditorium på Árran fikk høre generalsekretær i Mellomkirkelig råd Olav Fykse Tveit åpne konferansen. Deretter kom de i tur og orden. Først professor Jakob Jervell, med sine djupe teologiske og kloke, livsnære perspektiver og refleksjoner, deretter Tove-Lill Labahå Magga som med innsikt og engasjement snakket om institusjonenes engasjement og betydning som forutsetning for forsoning. Videre bymisjonsprest Siv Limstrand som med varme satte fokus på egenkjærlighetens betydning, før diakon Øystein Gjerdrum, selv same fra Sør-Varanger i Finnmark, delte sin sterke, sårbare og gjennomreflekterte personlige historie. Tidligere sametingspresident og mangeårig leder for FNs urfolkspanel Ole Henrik Magga løftet spørsmålet inn i en global urfolkssammenheng.

Det er ikke å ta for hardt i å si at Øystein Gjerdrums personlige fortelling berørte alle. Ettersom han holdt sitt foredrag uten manus velger jeg her å gjengi Avisa Nordlands oppsummering.²¹

Diakon Øystein Gjerdrum holdt foredrag på Árran høsten 2005. Foto: Privat

Under overskriften *Diagnose: Skam* skriver avisens journalist Øyvind A. Olsen følgende:

Etter ett års intensiv behandling hos psykolog fikk Øystein Gjerdrum stilt diagnosen: Han led av skam.

Under den samiske forsoningskonferansen på Árran tirsdag fortalte Gjerdrum (53) som selv er same, høyskolelærer og diakon, om hvordan det er å leve med følelsen av å være mindreverdig, slik svært mange samer har gjort opp gjennom årene.

Hjemme i Sør-Varanger snakket alle i familien samisk med hverandre, men ikke til unggutten Øystein. Foreldrene ville ikke at han skulle bli oppfattet som same.

- Var det noe som var verre enn å være same i Sør-Varanger, måtte det være kommunister. Faren min var begge deler. Når jeg hadde kamerater på besøk,

²¹ Avisa Nordland 24. november 2005

pleide jeg å be foreldrene mine om ikke å snakke samisk. Dersom det likevel skjedde, oppsto det pinlig taushet, forteller han.

17 år gammel nærmest flyktet Øystein Gjerdrum sørover til Kragerø der han hadde fire tanter. Der ble han etter hvert også gift. Nordover dro han nødig.

- Opp gjennom årene hadde jeg lært meg veldig godt å være norsk. Etter hvert lærte jeg også å beherske de østlandske kodene. Det tok meg 12-15 år. På mitt beste klarte jeg å holde i gang en tre kvarters samtale om en sofa, fortalte han til den fullsatte auditoriesalen på Árran.

I 1987, etter 17 år på Østlandet, kom han en dag hjem fra jobb, 34 år gammel og rimelig fornøyd med tilværelsen. Om kvelden fikk han beskjed om at faren hans var død. 14 dager senere var han psykiatrisk pasient.

- Etter ett års behandling fikk jeg diagnosen min; jeg led av skam. Hva er så skam? Jo, en forsvarsmekanisme, en invaderende fornemmelse man ikke har kontroll over. Skam er det tomme, det livløse som vi ser hos den som er satt utenfor. Jeg fikk intensiv behandling hos psykolog i seks år før jeg kom over tapet av faren min og kunne gå ut i livet igjen, fortalte Gjerdrum.

Hendelsen lærte han flere ting, blant annet at skam ikke foster kjærlighet, men kjærlighetsorg, slik Gjerdrum selv fikk da faren døde. Han har også erfart at skam er smittsom. Skammen hans foreldre bar på fordi de var samer, smittet over på sønnen. De hadde akseptert å bli rakkert ned på fordi de var samer. Det er et voldsomt ansvar de påtar seg som er med på å undertrykke et helt folk slik at barna ikke synes foreldrene er verd å elske, men distanserer seg fra dem, sa han blant annet i den sterke beretningen om sitt liv.

I samme utgave av Avis Nordland uttalte professor Jakob Jervell:

- Det stikker veldig dypt mye av det som skjer her. Det gir perspektiver. Mye av det som er sagt her bør publiseres videre, blant annet til Den norske kirke. Det dreier seg om store og alvorlige overgrep som å ta fra folk sin identitet og påføre dem en ødeleggende skam. Konferansen har perspektiver også utover det som samene har opplevd. Det handler om alle minoriteters rett til å eksistere, mener Jervell.

Av reaksjonene etter konferansen refererer jeg to. En lokal same i 40-åra mente dette hadde vært den beste konferansen han noensinne hadde deltatt på. En annen, høyesterettsadvokat Markus Andresen fra Bodø, hadde underveis reflektert over en observasjon han hadde gjort. Blant de norske seminardeltakerne var de fleste tilreisende, dvs bare svært få etniske norske fra lokalmiljøet hadde funnet veien til konferansen.

2.8. Andre runde med dialoggrupper

Øystein Gjerdrums innlegg på forsoningsseminaret på Árran høsten 2005 utfordret også dialoggruppene. Skam ble tematisert og flere gruppedeltakere løftet fram fortellinger og erfaringer av skam knyttet til psykisk helse. Også erfaringer av ikke å ha tillit til norske leger, i motsetning til en samisk lege fra lokalmiljøet som virket som distriktslege i Hamarøy, i over tjue år fram til sin død i 1995.

Kanskje som en motstemme, i alle fall en observasjon gjort i en av gruppene, hvor blir det av de norske fortellingene, spurte en. - *Har ikke dere kjent på skammen?* Spørsmålet åpnet for at flere også blant de norske ville dele sine skam-fortellinger, som i sitt vesen ikke skilte seg ut fra de samiske. En fortalte om skamfølelser knyttet til psykiske lidelser og suicid i nærmeste familie. En annen om rusmisbruk i nære relasjoner. I en annen gruppe delte en av deltakerne den langvarige sorgen over tapet av et nært familiemedlem, som følge av demens og til slutt død. Også det en smerte mange kunne kjenne igjen, og en viktig påminnelse om at vi alle, samer og nordmenn, grunnleggende sett deler samme skjebne, vi er mennesker.

I en av gruppene ble fokuset i selve forsoningsprosjektet utfordret. - *Hvorfor er det så sterkt fokus på det samiske? Som same ønsker jeg å bli bedre kjent med det norske.*

Var det majoritetsfokuset som igjen hadde kommet til uttrykk, majoriteten som hele tiden tar utgangspunkt i sitt eget og ut fra det setter dagsorden?

I en av gruppene var lensmannen i Hamarøy deltaker. Mannen som i likhet med meg selv har levd mesteparten av livet sitt i kommunen, ga tydelig uttrykk for hvor meningsfullt og lærerikt han syntes det hadde vært å delta. - *Kunne Árran eller noen andre bidra til å heve politietatens kulturkompetanse og forståelse for den samiske erfaringen,* spurte han.

De fleste dialoggruppene besto hovedsakelig av godt voksne mennesker.

På Knut Hamsun videregående skole i Hamarøy ble det også invitert til dialoggrupper – blant elevene.

Deltakelsen i gruppene var gjennomgående god. Tall som 9, 10, 11 og 13 fremmøtte på forskjellige møter vitnet om stor interesse fra både samiske og norske ungdommer.

Selv om mye av engasjementet var det samme, så hadde gjerne ungdommene en litt annen tilnærming, og kanskje også lavere terskel for å konfrontere. I en av gruppene fortalte elever fra Steigen om hvordan de hadde opplevd at det samiske så vel som det russiske (!) hadde blitt latterliggjort i ungdomsgruppa. Enkelte elever hadde i forbindelse med valg av videregående skole valgt bort Knut Hamsun videregående skole fordi de ville distansere seg fra det samiske. Det skjedde fordi andre elever som hadde valgt seg dit hadde blitt mobbet. – *Hvem vil bli assosiert med noe negativt*, spurte en av Steigen-elevene.

I forhold til egen opplevd rasisme mente flere av de samiske elevene at rasismen fortsatt sto sterkt i så vel Kjøpsvik som Narvik. Bl.a. ble det fortalt om opplevelser fra bussturer til og fra Narvik sammen med elever fra Kjøpsvik, og en konkret truende hendelse i Kjøpsvik som hadde skapt angst hos den som fortalte.

Fortellingene utløste nye fortellinger, med motsatt fortegn, om ungdommer fra Kjøpsvik som til og med sammen med voksen reiseleder hadde blitt møtt på fergekaia på Drag av samisk ungdommer «bevæpnet» med balltre. Det ble også fortalt om samiske ungdommer med balltre og golfkøller i slagsmål på Hamarøy gjestegård og ved kommunens hybelhusanlegg.

En av de samiske ungdommene kommenterte det slik: – *Det viktige er å spørre, hva ligger bak? Hvorfor er det slik, at samiske og norske ungdommer ikke tåler hverandre og må slåss på denne måten?*

Som en del av svaret ble det vist til at ungdom fra Drag stadig opplever at det samiske brukes imot dem, som skjellsord, uavhengig av hvem de er, om de er samer eller ikke.

Også norsk ungdom i Kjøpsvik kunne kjenne seg igjen i dette. I Narvik kunne også de oppleve å bli kalt for "sementlapper" og "fabriklapper".

Et annet tema som kom opp i ungdomsgruppene gjaldt utdanning. En med norsk bakgrunn mente det var urettferdig at samisk ungdom lettere enn andre kunne komme inn på medisinstudiet. – *Det er karakterene som bør bestemme, ikke etnisiteten*, ble det sagt.

– *Om dette er riktig, hvorfor er det slik*, ble det spurt. I gruppa kom det flere mulige svar. At kvotering kunne være viktig for å sikre samisk kompetanse. At stimuleringstiltak kunne ha noe for seg for å sikre at samisk ungdom i det hele tatt får tatt høyere utdanning. Det på bakgrunn av at mange samiske unge gjennom årene har mislyktes i skolen, og blitt

skoletapere og drop-outs, selv med godt evnenivå. En av de samiske elevene anslo at opptil 50 % av samiske elever i videregående skole dropper ut før avlagt eksamen. - *Hva gjør de da, ble det spurt. - Mange gjør ingenting, noen få arbeider.* Umiddelbart kom spørsmålet om trygd opp. - *Ja, svarte den samiske eleven, men er det stas? Er det noen som tror at det gir status å gå på trygd? Selvsagt ikke! For aktivt å motvirke at unge havner på trygd må det settes inn motiveringstiltak, som stipend fra Sametinget og fylket. For å unngå at det igjen skal vekke misunnelse og en opplevelse av urettferdighet må det snakkes om. Og så må det i langt større grad enn hittil åpnes for at norske elever som ønsker å lære samisk kan bli prioritert på lik linje med de samiske. I tillegg bør samisk kulturforståelse bli eget fag i skolen.*

Det da dagsaktuelle lokalpolitiske forslaget om å etablere et eget samisk helsesenter på Drag ble også kommentert. - *Hvorfor kan ikke samene betjenes av norske leger og helsearbeidere?* Også her kom gruppa til hjelp. Kulturkompetanse og språk er viktig, særlig i en sammenheng der helseutfordringene, og særlig psykisk helse kan ha med urett og diskriminering å gjøre. I denne sammenhengen fant jeg det betimelig å minne om noe direktøren ved Árran en gang hadde sagt om integrering. - *Det er majoriteten som må inkluderes i minoriteten, ikke omvendt. Ellers blir minoriteten oppspist og usynliggjort slik den i stor grad har blitt hos oss.*

Andre tema som kom opp i ungdomsgruppene var kjæresteforhold på tvers av kulturene og forholdet til det overnaturlige. Om det første, hvordan forholder samiske og norske ungdommer seg til hverandre i dag? Fortsatt er det slik at det å innlede et forhold på tvers av kulturene av mange oppleves problematisk. Det gjelder både i samisk og norsk sammenheng. Ikke bare foreldregenerasjonen og de gamle vil reagere, men også de unge selv. Når det skjer vil venner stille spørsmål. En av de samiske elevene hevdet at det fortsatt var slik at blant samene så man helst at ekteskap ble inngått innad i gruppa, fordi mange ønsker at når barn kommer inn i bildet, så skal barna kunne vokse opp og være trygge på sin identitet. Valg av bosted ville i den sammenhengen også ha betydning. Mens mange norske ungdommer ville se det som et ideal å reise ut og forlate heimplassen, var idealet i samisk sammenheng fortsatt det motsatte, å bosette seg og etablere seg i trygge omgivelser.

Da spørsmålet om det overnaturlige kom opp var det mye å ta av. Som "lesing" og "ganning", fortellinger om skrømt i seine kveldstunder i lavvoen, bruken av skrømt i barneoppdragelsen, forestillinger om "dauinger" og opplevelser med spiritisme. Mye vakte

gjenkjennelse som felles forestillinger og praksis, f.eks. det at noen har spesielle evner til å lese, dvs å stoppe blod, ta bort smerte etc. Av refleksjonene som gruppa gjorde seg, festet jeg meg spesielt med det som ble sagt om makt og avmakt. Det å "kunne", det å "kjenne" og "vite" mer enn de fleste, kan både brukes til det gode og misbrukes til det onde. Det kan brukes til å hjelpe andre eller til å spre frykt. I denne sammenhengen ble det bl.a. fortalt om en mann som av omgivelsene sine ble oppfattet som ressurs svak, men det at han kunne lese hadde gitt han en respekt og status som han ellers ikke ville hatt.

2.9. Dialog i fragmenter – del 3

Tysfjord-samen Ronald Urheim som selv ikke deltok i noen av dialoggruppene, var en av flere viktig samtalepartnere underveis. I løpet av 2005 og 2006 skrev han flere innlegg på Same.net om sine opplevelser, bl.a. om hvordan han opplevde oppveksten og ungdomstida på internat i Kjøpsvik. Fra et av innleggene siterer jeg dette:

Å vokse opp som same, og som Hellmo-lapp kunne ha hyggelige og positive sider. Det var mange positive kvaliteter ved et lite samfunn, på samling, på fjellet, i Ålloluokta og i Hellmobotn. Bare for å ha sagt det. Men når det destruktive blir for sterkt, varer for lenge, og ens egne, samene, naboene, rett og slett forfølger deg, spesielt som barn, da tar man skade av det. Jeg følte meg hjelpeløs, verdiløs, og da vi kom til Kjøpsvik ble vi redusert til "din jævla Hellmo-lapp". Daglig! Som same ble jeg aldri invitert i de andre barnas bursdag, heller ikke hjem til noen, ingen torde vise seg på internatet, osv. Jeg er klar over at enkelte samer fikk venner i Kjøpsvik og ble ikke rammet så hardt, og kanskje ikke vil kjenne seg igjen i det jeg beskriver. Men min opplevelse er dog sann, for meg, og helt sikkert for andre. Vi sloss og beskyttet hverandre så godt som vi kunne, vi gikk alltid i flokk for ellers ble vi rundjult. Vi gikk hjemmefra og ble kalt lapp og Hellmolapp fra vi viste oss til vi gikk tilbake på internatet. Vi gråt og lengtet hjem, hvorfor kunne ikke mamma og pappa komme og hjelpe oss, og samene i Kjøpsvik, hvorfor grep de ikke inn? Jeg følte faktisk at de også så på oss om noe mindreverdige, og hver tirsdag hørte vi ofte om "de hadde sett når lappa i dag". Folk fra Hellmofjorden ble av ikke-samer latterliggjort og karikert og de verste historiene ble servert, om hvor rare de var, og originale. Den dårlige norsken ble latterliggjort, og Hellmo og lapp ble bannskapsord!

Jeg ser i dag skadene av denne tiden, mange drar ikke til Kjøpsvik eller de blir kvalm av synet av skola, av bassenget eller av stedet. Vi ble kastet til ulvene, vi som bare var barn, vergeløse og som trodde det var oss det var feil med. Vi begynte å tro vi var verdiløse, og jeg selv sliter av og til med lav selvfølelse, og mange symptomer på posttraumatisk stress-syndrom. Summen av

belastninger ble for stor, ikke bare i Kjøpssvik, men i tida før det, og i tida etter det. Det var flere år jeg ikke maktet verken å arbeide eller studere, og var kronisk trett og deprimert. Nå endelig forstår jeg hvorfor, og jeg har grått meg i søvn altfor mange ganger. Et storsamfunn som går løs på barn og unge med full destruktiv kraft bare fordi vi var samer. Nordmenns krenkelser har ofte gjort at samer krenker hverandre, noe som gjorde at elendigheten fortsatte for noen av oss, det ble for mye å bære. Jeg vil gi en stemme til alt dette vi ble utsatt for, og som mange visste om, men de sa at det ikke var sant.²²

I et møte med ledelsen ved Árran lulesamiske senter den 17. januar 2006, ble det klart at samarbeidet med det samiske senteret var kommet til en avslutning. Jeg følte meg fryktelig forvirret og avvist.

For meg hadde samarbeidet betydd mye, ikke bare for legitimiteten og forankringen av prosjektet, men også i min egen personlige prosess.

Hvor i all verden skulle jeg nå gå? Også denne gangen kom litteraturen meg til hjelp, særlig Henri Nouwens lille bok, *To og to ble vi sendt*. Jeg kjente at boken talte til meg.

Veien den kristne lederen må gå, innebærer ikke en bevegelse oppover slik verden har satset på, men en bevegelse nedover, på den veien som ender på korset. Dette kan virke sykkelig og selvpinende, men for den som har hørt røsten fra den første kjærligheten og svart ja til den, er Jesu vei, en vei som går nedover, veien til gleden og freden hos Gud.²³

I boken snakker Nouwen om å lede gjennom maktesløshet og ydmykhet, gjennom en form for lederskap der makt konsekvent blir forlatt til fordel for kjærlighet. Her blir vi avhengige av positive og negative reaksjoner fra dem vi går til, og vi blir derfor i sannhet ledet dit Jesu Ånd ønsker å lede oss.

Gjennom å lese Nouwens bok begynte jeg å ane den frigjørende kraften han snakket om, som ligger i det å se at Gud har gjort hvert øyeblikk av menneskehetens historie, også de smertefulle og uforståelige, til Kairos, som øyeblikk der Gud taler. Også i det ubehagelige og uventede møtet med Árrans ledelse måtte det ligge et slikt Kairos, det gjaldt å få øye på det.

²² Vedlegg 8: Ronald Urheim, Fornorskning og rasisme, artikkel, Same.net, 2006

²³ Henri Nouwen, *To og to ble vi sendt*, s. 72

Innimellom ble jeg invitert til lag og foreninger, både i nærområdet og utenfor, for å fortelle om arbeidet. Et eksempel på det var invitasjonen til Presteforeningens prostilag i Vesterålen vinteren 2006. Utenom mitt bidrag og den påfølgende samtalen, presenterte også den lokale reindriftssamen Arild Inga seg, næringen og den samiske kulturen for prestene i Vesterålen. Et flott initiativ og et godt møte!

Ved en annen anledning var jeg invitert som gjesteforeleser for mastergradsstudenter innen sosiologi og samfunnsvitenskap, ved Høgskolen i Bodø, nå Universitetet i Nordland.

For meg var begge disse, og flere andre slike møter, viktige, ganske enkelt fordi de ga meg en anledning til å stoppe opp og reflektere, både ved at jeg måtte forberede meg og ved at spørsmålene jeg ble stilt ofte ga nye innspill og åpninger til veien videre.

2.10. Første gjervisitt fra Sør-Afrika

I mars 2006 ble den første gjervisitten fra Sør-Afrika til Nord-Salten gjennomført.

Pastorparet Mike og Sabrina Adams ledet selv gruppen som for øvrig besto av fire unge fra Atlantis Beacon Hill Church.

Det ble et på alle måter flott og begivenhetsrikt besøk som bl.a. inkluderte deltakelse på felles konfirmanthelg for Hamarøy og Tysfjord, læstadiansk ungdomskveld på læstadianernes samlingshus på Drag, deltakelse på øvingskveld med Hamarøy Ten Sing, deltakelse på to gudstjenester, skolebesøk på alle ungdomsskolene i Hamarøy, Tysfjord og Steigen, møte med alle elevene på Knut Hamsun videregående skole, og dessuten flere uformelle dag- og kveldsarrangementer, f.eks. skiopplevelser, isfiske og grilling og samling i sprengkulde rundt bålet ved gammen ved Dragsvatnet.

F.v.: Henrico Fortuin, Mike Adams, Sabrina Simpson Adams, Tor Erik Paulsen. Foto: Rolf Steffensen

Også ved denne anledningen ble prosjektet og besøket tett fulgt av journalist Øyvind A. Olsen fra Avisa Nordland. I avisens referat fra samtalen rundt bålet merket journalisten seg uttalelsen fra Tor Erik Paulsen, en av de to samiske ungdommene som allerede hadde besøkt Sør-Afrika:

- I Sør-Afrika var det lett å oppdage at konfliktene fortsatt var der, mange år etter at apartheid hadde opphørt. Den fargede befolkningen opplever fortsatt å bli undertrykt. I Norge er samer og nordmenn i dag likestilt, men det finnes paralleller i fortiden. Derfor har vi også mange ting å lære av hverandres erfaringer.

Henrico Fortuin håper å få bygd opp et vennskapsforhold med nordmenn i løpet av besøket. – Men det primære formålet er å dele våre erfaringer med den samiske befolkningen og lære av hverandre, sier 27-åringen. Også Mike Adams ser mange likhetstrekk mellom det samene i Nord-Salten og den fargede befolkningen i Sør-Afrika har opplevd. - Vi tilhører begge minoriteter som har slitt i forhold til egen identitet. Vi ønsker begge at myndighetene skal legge bedre merke til oss som folk og urfolksnasjon. Etter besøket i Norge kan jeg dra hjem og fortelle mitt folk at vi ikke er det eneste minoritetsfolket i verden.

- Er det noen trøst?

- Ja, det er faktisk en stor trøst. Det gir deg en følelse av å ikke være alene. Det er godt å bli kjent med og forholde seg til andre folkegrupper som er i samme situasjon og som ønsker å oppnå det samme som oss.²⁴

Spesielt spennende og relevant var også deltakelsen på Árrans todagers forskningskonferanse. Her fikk de sørafrikanske deltakerne bl.a. møte den da nye sametingspresidenten Ailo Keskitalo og begge de to tidligere presidentene Ole Henrik Magga og Sven-Roald Nystø. Gjennom konferansen og samtalene med presidentene fikk sørafrikanerne et godt innblikk i hvordan Árran som institusjon og det samiske samfunnet i dag jobber strategisk i utviklingen av det samiske samfunnet.

F.v.: Tidligere Sametingspresident Sven-Roald Nystø, Sabrina Adams, Tersius September, daværende Sametingspresident Aili Keskitalo, Dr. Mike Adams, Alecia Daniels, tidligere Sametingspresident Ole Henrik Magga, Jeannie Titus, Henrico Fortuin. Foto: Rolf Steffensen

²⁴ Avisa Nordland 22. mars 2006

Mike Adams har senere ved flere anledninger referert til samtalene med presidentene, og særlig til Ole Henrik Maggas kommentar til sørafrikanernes strev med å bli anerkjent som Khoisan, Sør-Afrikas urbefolkning: - *I flg internasjonal lov er det ikke en rett som tilligger sørafrikanske myndigheter å skulle definere hvem du og ditt folk er. Dersom dere hevder at dere er Khoisan, så er dere Khoisan! Det kan ikke sørafrikanske myndigheter endre på.* Denne enkle uttalelsen har senere vist seg å bli et svært viktig bidrag i det identitetsbyggende arbeidet som Mike Adams og Atlantis Beacon Hill Church fortsatt står i sammen med andre, for å kunne ta tilbake sin identitet og sin arv som Western Capes urbefolkning, Khoisan.

2.11. Samarbeid med Vennskap Nord/Sør (VNS)

Ikke lenge etter sørafrikanernes første besøk i Nord-Salten ble det etablert kontakt med organisasjonen Vennskap Nord/Sør. Faktisk var det organisasjonens daværende leder Ole Bjørn Ileby som kontaktet oss og gjorde oppmerksom på at organisasjonen fantes og at det her ville være gode muligheter for å få finansiering og annen støtte i utviklingen og gjennomføringen av utvekslingsprogrammet. Gjennom søknadsprosessen og dialogen med VNS fikk vi raskt en sterkere bevissthet omkring hva vi ville med utvekslingen og hva vi trengte, og hvilke nye muligheter som kunne åpne seg gjennom en videre utvikling av utvekslingsprogrammet innenfor rammen av VNS.

VNS ga oss gjennomgående svært gode tilbakemeldinger, særlig på dialogdimensjonen i utvekslingen, noe som viste seg å representere noe nytt i det VNS selv definerer som kulturutveksling. Denne tilbakemeldingen kom til uttrykk flere ganger og på forskjellige måter. Ikke bare ble søknaden for 2007 imøtekommet med hele søknadsbeløpet, kr 140.000,-. I november samme år ble jeg også invitert til å delta som foredragsholder på en intern VNS-konferanse om dialog som metode i utvekslingsarbeid.

Av VNS ble vi i løpet av høsten oppfordret til å etablere formelle avtaler med vår partnerkirke i Atlantis. Vi ble også oppfordret til å etablere kontakt mellom vår lokale samarbeidspartner i Hamarøy, Knut Hamsun videregående skole (KHVGS), og en tilsvarende skole i Atlantis, med sikte på å kunne søke om innlemmelse i VNS` skoleutvekslingsprogram. Via vår partnerkirke i Atlantis ble vi i denne forbindelse anbefalt å søke kontakt med en nærliggende offentlig skole i Atlantis, Robinvale High School (RHS).

På VNS` oppfordring la vi derfor inn en ekstra planleggingsreise til Atlantis en uke i november/desember 2006. På denne reisen deltok to lærere fra KHVGS og en representant for den lokale ressursgruppa i prosjektet, i tillegg til undertegnede. På denne reisen ble det inngått en formell samarbeidsavtale mellom Atlantis Beacon Hill Church og Sør-Hålogaland bispedømme ved Hamarøy menighet. Det ble også etablert direkte kontakt mellom de to skolene med sikte på et framtidig samarbeid både om utveksling av elever og lærere og annet faglig relevant samarbeid.

I denne forbindelse ble det naturligvis avholdt en rekke møter, både i forkant og i etterkant av reisen, med ledelsen ved KHVGS. Skolen gikk helhjertet inn for å ta del i og utvikle det videre samarbeidet både med det allerede etablerte kulturutvekslingsprogrammet mellom kirkene og dessuten se på mulighetene for et selvstendig, direkte samarbeid med RHS og VNS. Etter avtale med VNS ble det i løpet av desember 2006 skrevet en egen søknad fra KHVGS til VNS om innlemmelse i organisasjonens skoleutvekslingsprogram. Dette direkte samarbeidet mellom de to skolene har fortsatt til denne dag, og blir i disse dager fornyet med tre nye år.

Læring – resultater – refleksjoner

3.1. Underveisrapporter

Den første rapporten om dialogarbeidet til prosjekteierne, Sør-Hålogaland bispedømmeråd, Samisk kirkeråd og Mellomkirkeligråd, ble kalt Midtveisrapport pr august 2005, dvs midtveis i det første året.

Fra rapporten sakser jeg noen enkeltpunkter:

- I tillegg til de fem første dialoggruppene har det gjennom hele det første halvåret vært mange uformelle samtaler med enkeltmennesker og grupper. Mange gode, åpne og personlige samtaler. Noen få har sett det som viktig å ta meg fatt, snakke meg til rette og fortelle meg at virkeligheten slett ikke er slik jeg ser den.

- I løpet av det første året hadde prosjektarbeidet fått betydelig medieoppmerksomhet, i radio og TV, i lokalavisene, både redaksjonelt og gjennom en artikkelspalte i Avisa Nordland der jeg gjennom hele året var fast gjesteskribent. I tillegg var det en god del eksponering gjennom Hamarøy menighetsblad.

Dette mente jeg å ha lært:

- Forsoningsarbeid er et åndelig arbeid. Med det mener jeg at arbeidet i sin grunnorientering søker det som er sant. Ikke bare i historien og i hendelsene slik de har vært opplevd, men i oss selv. Det er utfordrende, sårbart og noen ganger skremmende å komme så nær seg selv og andre.
- Å trå ut i et så ukjent landskap pirrer angsten, motstanden kommer både innenfra og utenfra. Behovet for forankring og støtte fra andre er stort.
- Forsoningsarbeid er et tillitsskapende arbeid. Mistilliten mot kirken og dens representanter (i dette tilfelle meg) oppleves reell og må tas på alvor.
- Forsoningsarbeid er et relasjonsbyggende arbeid. Et slikt arbeid kan ikke gjøres av en alene, men er avhengig av manges innsats.
- Forsoningsarbeid er tidkrevende og prosessorientert. Det er ikke gjort på en-to-tre.
- Arbeidet tar hele tiden uforutsette vendinger og retninger, f.eks. er det blitt for snevert å snakke om forsoning mellom samer og nordmenn. Det er også behov for forsoning mellom samer. På norsk side og for kirkens del gjelder det å kunne «se» for å kunne forsone seg med seg selv, å akseptere.
- Mange lever i en midt-i-mellom-tilstand, som norsk med samisk/norsk herkomst. Går det an å ha en blandet identitet, eller må man velge, spør noen.
- Deler av den samiske, og i særdeleshet den sjøsamiske historien i de ytre delene av Nord-Salten, synes å ha gått tapt med fornorskningen. I alle fall synes den å være utenfor rekkevidde. Tanken om at den må skrives og gjøres

tilgjengelig er blitt mer og mer påtrengende. I et forsoningsperspektiv er det viktig å kjenne historien for å komme videre.

Selv om det ikke ble nevnt i rapporten tar jeg med en liten refleksjon fra et notat datert desember 2005, angående medieeksponeringen. Det hadde kommet innspill fra flere hold om hva det gjorde med folk at det samiske hadde blitt så synlig. Mens noen ga uttrykk for at de kjente på redsel som følge av alt fokuset, ga en fra det norske miljøet uttrykk for at jeg "burde passe på så det ikke ble for mye, for da kunne det slå tilbake...".

En tredje hadde gitt uttrykk for at "når Rolf brenner for noe så skal hele verden brenne for det samme". Underforstått, det ble i meste laget.

De neste rapportene var datert august 2006 og 2. februar 2007.

I den første av disse kommenterte jeg to saker som i perioden hadde fått stor oppmerksomhet lokalt, også av meg som prosjektleder. Den ene gjaldt innlemmelsen av Tysfjord kommune i forvaltningsområdet for den samiske språkloven, den andre gjaldt utviklingen i grenselossaken lokalt og på Sametinget.

Innlemmelsen av Tysfjord i området for samisk språklov

Høsten 2005 vedtok Stortinget å innlemme Tysfjord kommune i forvaltningsområdet for samisk språklov med virkning fra 1. januar 2006. Vedtaket utløste stor glede og mange forventninger i det samiske Nord-Salten. Imidlertid ba den politiske ledelsen i Tysfjord kommune den nye regjeringen om å utsette innføringen av loven, i påvente av en konsekvensanalyse. Mange samer opplevde denne overraskende vendingen som nok et utslag av diskriminering og undertrykkelse av samisk språk og kultur. Under kirkemøtets åpning i november 2005 ba jeg kirkeminister Trond Giske om å ikke bøye av, men sikre innføringen av språkloven som planlagt. Samtidig som Giske lovet å følge opp saken, ble det forfattet et brev til regjeringen, der de tre lederne for Kirkerådet, Mellomkirkelig råd og Samisk kirkeråd i klare ordelag ga sin støtte til arbeidet med å styrke og synliggjøre samisk språk og kultur, og anmodet regjeringen om å ikke utsette saken ytterligere.

Ikke lenge etter kom meldingen mange ventet og håpet på, den opprinnelige datoen for innlemmelsen av Tysfjord kommune i forvaltningsområdet for samisk språklov, sto fast. Flere har i ettertid hevdet at kirkens klare stemme hadde hatt avgjørende betydning for utfallet.

Grenselossaken

Som jeg har nevnt tidligere, høsten 2005, under åpningen av Sametinget, beklaget Kong Harald overfor det samiske samfunnet, den urett som i tiden etter siste krig ble begått mot den samiske befolkningen i Tysfjord som var involvert i den såkalte grenselostrafikken under krigen. Senere samme år, i forbindelse med Stortingets budsjettbehandling, ble det bevilget 1 million kroner som startbevilgning til etableringen av en dokumentasjons- og forskningsvirksomhet i tilknytning til grenselosenes innsats.

Sametingets videre behandling av saken utløste et stort engasjement. Først og fremst lokalt, blant enkeltpersoner som kjente seg berørt, av Árran og av Samisk kirkeråd. Som prosjektleder for forsoningsprosjektet ble jeg bedt, både av sametingsrepresentanten Anders Urheim som i mange år hadde vært pådriver for å få en verdig avslutning på saken, og av Samisk kirkeråds leder Oddvar Andersen, om å uttale meg om saken ut fra et forsoningsperspektiv. Uttalelsen fulgte senere saken gjennom Sametingets behandling. I tillegg deltok jeg på Sametingets folkemøte arrangert på Árran 5. mai 2006. Spenningen i debatten på møtet, og senere Sametingets utsettelse av saken, viste med all mulig tydelighet hvor vanskelig mange samer fortsatt opplevde den uretten som ble begått rundt 60 år tidligere.

Hamarøy menighets livsmestringsprosjekt

Fra rapporten tar jeg også med noen refleksjoner rundt samarbeidet mellom forsoningsprosjektet og Hamarøy menighets såkalte livsmestringsprosjekt for ungdom.

Hamarøy menighet var en av de første prosjektmenighetene i Den norske kirkes landsomfattende trosopplæringsprosjekt. Menighetens visjon var å bli en viktig samtalepartner for ungdom mellom 16 og 18 år, og derigjennom gi hjelp til livsmestring på områder som ungdommen selv så som viktige. Et av de områdene som livsmestringsprosjektet i Hamarøy fokuserte på i 2006 var nettopp det som hadde med identitet, likeverd og kommunikasjon mellom ungdom i et flerkulturelt samfunn å gjøre. I februar 2006 arrangerte livsmestringsprosjektet og forsoningsprosjektet i samarbeid med Knut Hamsun videregående skole, en temadag som involverte hele skolen, lærere så vel som elever. Den lulesamiske kunstneren og doktorgradsstudenten Lars Magne Andreassen, nå direktør ved Árran, deltok både i planleggingen og gjennomføringen av temadagen.

Musiker Lars M. Andreassen, i dag direktør ved Árran lulesamisk senter, deltok på temadag sammen med kateket Heidi Strand Mathisen, februar 2006. Foto: Privat

Tilbakemeldingene fra elever og lærere ved Knut Hamsun videregående skole var svært gode. Også ved flere andre anledninger ble disse spørsmålene tatt opp innenfor rammen av livsmestringsprosjektet.

Den sjøsamiske utfordringen

I rapporten kommenteres også en virkelighet som særlig sjøsamene Willy Åmo i Tysfjord har tydeliggjort for meg. I følge han er dagens spenninger vel så sterke mellom fornorskede sjøsamere og lulesamere som mellom nordmenn og samer: - *Mennesker som er opplært til å forholde seg til majoritetens maktspråk, vil selv benytte seg av det samme maktspråket når maktforholdet endres.* Det er et faktum at det finnes fornorskede samer og miljøer i Nord-Salten som ikke opplever seg inkludert, men tvert imot føler seg truet av det de opplever som styrken i dagens lulesamiske samfunn.

Det er også en kjensgjerning at den sjøsamiske kulturen og det sjøsamiske perspektivet er blitt svært lite synlig i dagens Nord-Salten. Det betyr ikke at det ikke fins. Men den sjøsamiske kulturen synes å mangle språket, institusjonene, symbolene og dessuten miljøet som skal til for å utvikle seg bærekraftig.

I det store og hele synes den sjøsamiske kulturen og folks tilknytning til den å være ytterst marginalisert. Også her er parallellene til den sørafrikanske assimilerte Khoi-befolkningens situasjon slående. Slående har det også vært å registrere at noen av de samme folkelige forestillingene om skjebnen til sjøsamene i Hamarøy og Steigen gjenfinner vi i Sør-Afrika. Hvor ble de av da de i løpet av 1800-tallet mer eller mindre forsvant ut av synsfeltet og bevisstheten til folk. Spekulasjoner om at de forsvant med en mystisk pest er svært utbredt både her og i Sør-Afrika. - *Vi er her fortsatt, dere ser oss bare ikke*, sier Mike Adams. På samme måte som mange Khoi i Sør-Afrika i dag lever i "skjul" (bevisst eller ubevisst) uten en klar identitet annet enn som fargede/coloureds, lever mange med en sjøsamisk bakgrunn i skjul som nordmenn uten en bevisst samisk identitet. I denne sammenhengen kan også min egen familiehistorie gi en antydning om hvordan dette fortoner seg. Min mors familie kommer fra Steigen. I slektsboka for Steigen finner jeg at en av mine forfedre som levde først på 1800-tallet, står oppført med den etniske benevnelsen *same* i parentes etter navnet sitt. I min familie er det et faktum at denne "stamfaren" ikke har vært omtalt på linje med de andre stamfedrene. Snarere, i den grad vi har vært oss bevisst hans etnisitet, har han vært omtalt som det samiske innslaget som "alle" i nord i større eller mindre grad bærer med seg. På den måten har vi i familien, i stedet for å anerkjenne, snarere redusert og marginalisert betydningen av det samiske i vår familiehistorie.

Forøvrig tror jeg denne måten å forholde seg til det samiske på har vært svært typisk for svært mange i vår nordlige landsdel. I stedet for å fremheve det samiske har man valgt å redusere det – i motsetning til det norske som nettopp har blitt fremhevet. Jeg kjenner at dette «sviket» berører meg sterkt. Og at det er kontakt mellom det og lengselen jeg bærer på, og at det derfor mest sannsynlig også ligger under som et bærende element i mitt engasjement i forsoningsprosjektet.

I mai 2006 ble jeg med Willy Åmo for å møte en gammel sjøsame i nettopp Steigen. Møtet ble svært spesielt og tankevekkende. I samtalen kunne jeg ikke unngå å merke meg at den gamle mannen ikke hadde noen positive forventninger til meg som prest. Snarere tvert imot. Aldri før hadde jeg møtt en så sterk forakt og aggresjon mot presten i meg som jeg opplevde her. Etter hvert som samtalen forløp var det ikke vanskelig å forstå hvorfor. Forakten og sinnet hadde festet seg hos mannen, som et resultat av kirkens og i særdeleshet presters

svik i avgjørende øyeblikk, både i hans personlige liv og i den samisk-norske historien som han så sterkt identifiserte seg med.

Møtet med den gamle mannen i Steigen ble en alvorlig påminnelse om svikets alvor.

Slik fortsatte forsoningsarbeidet å utfordre selvbildet og Gudsbildet, på nytt og på nytt.

Når "alt" rundt meg, og i meg, syntes å være i bevegelse, kjentes det naturlig å se etter den sterke og opphøyde Gud som holder alt og setter alt på sin rette plass. Var det slik jeg opplevde Gud? Nei. Hvor mye jeg enn anstrengte meg hadde jeg vanskelig for å få øye på en slik allmektig Gud, som fikser og ordner. Likevel var behovet for og noen ganger opplevelsen av en nærværende Gud intenst virkelig – en Gud som ikke distanserer seg, men som kommer så nær at jeg, i bitte små øyeblikk, kunne merke at han var der, sammen med meg. I dette nærværet ble Gud stor. Jeg kjente at lengselen etter hellighet og helhet vokste i meg. Om noe overhode endret seg i meg, vet jeg ikke, annet enn at jeg stadig ble påminnet om nødvendigheten av å være mer "menneske", mer ærlig, mer meg selv.

2007-rapporten hadde overskriften **sluttrapport**. Det hadde sammenheng med at jeg fra februar 2007 hadde fått innvilget permisjon til å sammenfatte arbeidet i en bok. Dessverre lyktes jeg ikke å slutføre dette arbeidet i løpet av de månedene jeg hadde fått til disposisjon. Ett var at tiden ikke strakk tid, et annet at jeg på det tidspunktet enda ikke hadde oppnådd den tilstrekkelige avstanden til det jeg hadde stått i, til at jeg kunne få det til.

I sluttrappen reflekterte jeg bl.a. over **effektene** av forsoningsprosjektet. Bl.a. hevdet jeg at det å måle effektene av et arbeid som dette, uansett vil være vanskelig. Likevel mente jeg å se at vi hadde vært på rett vei.

Gjennom forsoningsprosjektet hadde vi, dvs alle som hadde latt seg utfordre av det

- Utviklet kunnskap om dialog og forsoningsarbeid
- Vunnet kunnskap og erkjennelse om vår felles historie
- Bidratt til at samer og nordmenn hadde fått hjelp til å bearbeide holdninger
- Bidratt til at samer og fornorskede samer som hadde opplevd seg stigmatisert og diskriminert hadde fått større mot til reidentifisering

- Bidratt til at nordmenn som majoritetsfolk hadde tatt større ansvar for det som hadde skjedd. Det hadde igjen bidratt til reidentifisering også for dem.
- Bidratt til å bekrefte det samiske samfunnets rett til å styrke og utvikle sin egen kulturelle egenart
- Bidratt til at det tokulturelle samfunnet i Nord-Salten kan utvikle en felles framtid basert på respekt, trygghet og åpenhet.

For min egen del hadde jeg for lengst erkjent at dette ville være et langsiktig arbeid. Det ville ta år og dag før man kunne snakke om at skadene som hadde oppstått i forholdet mellom nordmenn og samer var blitt leget og konflikten endelig forsonet. Likevel var det nettopp dette vi måtte sikte mot. Den eneste måten jeg kunne se at det kunne gjøres på var ved å bygge relasjoner, gjøre seg sårbar og utsette seg for risikoen for å bli avvist. Slikt er krevende, men nødvendig og samtidig utrolig givende.

Selv mente jeg å ha lært kolossalt mye gjennom de da to årene. Kanskje aller mest om meg selv. Det hadde verken vært enkelt eller behagelig. Snarere tvert imot. Det hadde ofte gjort vondt. Derfor hadde jeg også trengt tid. Takket være gode samtalepartnere underveis hadde jeg verken mistet motet eller troen på at jeg likevel kunne bli stående i det.

Også mange i lokalmiljøet hadde ønsket å bli utfordret på sine holdninger. Som et eksempel trakk jeg fram henvendelsen fra Hamarøys pensjonistforening som inviterte meg som foredragsholder på sitt medlemsmøte i februar 2006, med følgende kommentar – *“det er vel vi som trenger det mest...”*.

Om Den norske kirkes videre forsoningsengasjement i det lulesamiske området var rapporten fra 2007 helt konkret.

Bl.a. mente jeg at det ville være avgjørende for kirkens troverdighet, at den også etter 2007 viste vilje og forpliktelse til å bli stående i de prosessene som var satt i gang. I den forbindelse pekte jeg på seks oppgaver som burde ivaretas.

1. *Erfaringene som er vunnet må overføres* og tilføres kirken også på andre områder og i møte med andre grupper som kirken har vært og er «i konflikt» med.

2. *Historieskriving*. Fornorskningshistorien og kirkens rolle i den, må gjøres tilgjengelig. Oppgaven er altfor stor til at den enkelte menighet kan ta ansvar for den alene.
3. Legge til rette for at samisk språk, kunst og kultur, i større grad slipper til i menigheter med både samisk og norsk befolkning.
4. Fortsette å gi økonomisk og annen støtte til fremtidig dialog- og forsoningsarbeid i lulesamisk område, uavhengig av kirkelig tilknytning.
5. Bistå og videreføre utvekslingsprogrammet.
6. Følge opp kontakten med det fargede og urbaniserte Khoi-samfunnet i Atlantis.

Samtidig ble det bedt om at utfordringene i rapporten ble saksbehandlet og lagt fram til drøftelse og vedtak i de aktuelle kirkelige rådene.

Jeg står fortsatt ved konklusjonene, refleksjonene og anbefalingene slik de kom til uttrykk i sluttrapporten fra 2007.

3.2. Teologisk refleksjon

I oktober 2006 var jeg invitert av Teologisk Nemnd i Mellomkirkelig råd til å være en av to innledere på et internt seminar om forsoning. Den andre innlederen var teolog og kriminolog Paul Leer-Salvesen.

I innlegget mitt viste jeg til to spørsmål som jeg ofte ble møtt med av folk i egen menighet. Det ene var, skal vi ikke snart glemme? Det andre var, hvorfor skal jeg måtte beklage og be om unnskyldning for noe jeg selv ikke har gjort?

Som et av mine bidrag inn i denne diskusjonen viste jeg til noe av det Mike Adams hadde sagt, da også han ble utfordret av dette under en kirkekaffe på ett av sine besøk i Hamarøy.

Det gir mening, og det er riktig, å be om unnskyldning fordi det her ikke først og fremst handler om å kjenne seg skyldig, men om å være skyldig. I teologisk forstand er kirken i et hvert nu Kristi legeme, en levende organisme, som i alt den er og gjør har med seg hele fortiden, nåtiden og framtiden. Som lemmer på Kristi legeme kan ingen i kirken i dag unndra seg kirkens synder, heller ikke de fra i går. Slik sett handler det om å leve i vedvarende oppgjør og tilgivelse.

I innledningen min viste jeg til Kirkemøtets vedtak fra 1997 som etter min mening ikke kommer til rette med akkurat dette. Ett er at Kirkemøtets unnskyldning i realiteten ikke var noen unnskyldning. Et annet at en bønn om tilgivelse, uten at den følges opp av handling, dvs vilje til gjenopprettelse, vil være en meningsløshet som lett kan bli en tilleggsbelastning for den lidende parten, i dette tilfellet samene. For kirken gjelder det å erkjenne skylden, ta ansvaret for hva uretten har ført til, og snarere lære å leve med skylden enn å kvitte seg med den.

Paul Leer-Salvesens innlegg gikk i en annen retning enn mitt. Både det og debatten i nemnda slik den er referert i eget vedlegg, viser at forsoningsbegrepet, i likhet med andre sentrale teologiske begrep, slett ikke er entydig. Jeg tror det er viktig for kirken at den teologiske diskusjonen fortsetter. Ikke minst sett i lys av den oppfatningen som synes å ha festet seg, at kirken gjennom sin erkjennelse i 1997 har bedt samene om unnskyldning.

Selv er jeg av den oppfatning at så lenge kirken ikke tar mer aktive grep for å tydeliggjøre sin egen overgrepshistorie og mer helhjertet gir det samiske mer plass og større synlighet på alle nivåer i kirken, så opprettholdes uretten med ytterligere fornorskning som konsekvens. Hensynet til økonomi og andre praktiske forhold kan etter mitt skjønn ikke fortsette å være et akseptabelt argument for kirken til å unndra seg sitt ansvar for å sikre det samiske likeverdet.²⁵

3.3. Hva så? Er jobben nå gjort?

Kanskje var noe av det viktigste jeg lærte, ja kanskje alle vi som sto i bresjen for forsoningsprosjektet lokalt, at behovet for forsoning virkelig er reelt og at ingenting er ferdig med dette. Snarere enn å gjøre seg ferdig har vi skjønnt at forsoning innebærer vilje til å la seg endre over tid. Uretten som en gang ble gjort blir ikke borte. Derfor skal den heller ikke glemmes. Men effekten av den kan vi gjøre noe med. Gjør vi ingenting vil uretten fortsette å påvirke oss, og stadig nye generasjoner. Slik har det største poenget med forsoningsinitiativet vært å fortelle og dele historiene våre med hverandre. Ved å snakke sant har sårene blitt åpnet. Smerten har tidvis vært til å ta og føle på. Likevel har vi merket at det også har gjort oss godt, og at nettopp det gir håp om at sårene på sikt vil kunne heles og

²⁵ Vedlegg 9: Referat fra Teologisk nemnds seminar om forsoning okt 2006

gro. Vårt initiativ og vår innsats var ikke mer enn et første steg. Vi begynte der vi kunne, med oss selv. Med det vi hadde – oss selv og våre egne fortellinger. Selvsagt er det ikke vanskelig å se og erkjenne utilstrekkeligheten. Like fullt er erfaringen vi gjorde reell så det holder – sannheten setter fri! Den inspirerer oss til å fortsette og til å ta nye steg.

Hva kom vi ikke i berøring med i dialoggruppene?

3.4. Seksuelle overgrep

I liten grad kom vi i dialoggruppene i berøring med de mer alvorlige «overgrepsenergiene» som alltid vil finne utløp i samfunn som over tid utsettes for systematiske krenkelser og overgrep. Seksuelle overgrep hører med i dette bildet. Som alt annet maktmisbruk må også seksuelle overgrep forstås i lys av konteksten før de kan adresseres på en adekvat måte.

Det er viktig å presisere at selv om seksuelle overgrep ikke hadde kommet opp som tema innenfor rammene av dialoggruppene, så var det (slik jeg har antydnet flere ganger før i denne rapporten) ved flere andre anledninger kommet fram sterke fortellinger om seksuelle overgrep i det samiske miljøet, mot barn og unge, både gutter og jenter.

Selv om prosjektet var avsluttet og jeg selv akkurat hadde tatt til som ordfører i Hamarøy finner jeg det riktig her å kommentere det som skjedde senhøstes 2007 som om det var en del av prosjektarbeidet. Det har sammenheng med at hver gang dette temaet hadde kommet opp underveis i selve prosjektet, så skjedde det uten at noen av de det gjaldt ønsket å stå fram med det. Denne gangen var det annerledes. En søndag i slutten av november ble jeg oppringt av en far som i tydelige ordelag ga uttrykk for at han nå hadde fått nok av taushet og unnfalighet. En av hans nærmeste hadde blitt utsatt for et seksuelt overgrep. Nå ønsket han å sette fokus på det vi begge lenge hadde oppfattet som et omfattende og alvorlig problem, og som i over en uke allerede hadde blitt løftet fram gjennom flere oppslag i lokalavisene.²⁶ Noen måtte begynne å snakke. Han fortalte at han i sin avmakt både hadde tilskrevet statsministeren med bønn om hjelp, og at han hadde kontaktet NRK Sameradioen som allerede dagen etter ville komme ned fra Karasjok for å lage et nyhetsinnslag om seksuelle overgrep i det samiske Nord-Salten. Han ville at jeg skulle møte TV-teamet og bekrefte hva som hadde kommet fram under forsoningsprosjektet.

²⁶ Avisa Nordland, 20. november 2007: <http://www.an.no/nyheter/article3139192.ece>

Det var ikke vanskelig å skjønne alvorret i situasjonen. Også noen dager tidligere hadde jeg blitt oppfordret av en annen om å stå fram med det jeg visste. Nå var tiden der. Det ble et stort oppslag. Stort oppslag ble det også i Avisa Nordland. Avisens lokale journalist hadde på bakgrunn av mine uttalelser laget en etter min mening god og balansert artikkel. Forståelig nok utløste den mye frustrasjon, sinne og forargelse. Noen skrev leserinnlegg, noen snudde ryggen til meg og ville ikke hilse. Det gjorde vondt, men sikkert enda mer for andre enn meg. Dette var det som sto på trykk:

Seksuelle overgrep et utbredt samisk problem²⁷

- Seksuelle overgrep har vært og er fortsatt et utbredt problem i det samiske samfunnet.

Hamarøy/Tysfjord: Det hevder Rolf Steffensen, ordfører i Hamarøy. Både som prest og leder for det norsk/samiske forsoningsprosjektet i Nord-Salten gjennom tre år har han fått førstehånds kjennskap til indre forhold i det samiske samfunnet. Steffensen har derfor spesielle forutsetninger for å uttale seg.

- Når noen hevder at dette problemet ikke er større blant samer enn hos andre, mener jeg at de tar feil. Jeg har gjennom mange samtaler møtt samer som har fortalt meg om overgrep mot seg selv eller andre i den samiske befolkningen. Det er ikke bare snakk om enkelttilfeller, men er et problem som er nokså utbredt, hevder han.

Steffensen er ikke i tvil om at de dypere liggende årsakene til dette problemet er å finne i de krenkelsene som samene som folk og enkeltmennesker er blitt utsatt for gjennom generasjoner. Tilsvarende problemer finnes i andre deler av verden.

Psykologi. - Det er en kjent sak at urfolk og andre undertrykte/utsatte minoritetsgrupper verden over sliter med omfattende seksuelt misbruk, hevder Steffensen.

Han har arbeidet med minoritetsspørsmål både i Tysfjord og Sør-Afrika og oppdaget at problematikken er den samme i begge kulturene. Steffensen forklarer det med at mennesker som opplever alvorlige krenkelser mot eget

²⁷ Avisa Nordland, 29. november 2007, <http://www.an.no/nyheter/article3159463.ece>

Kommentar: Jeg er ikke glad for ANs valg av overskrift. Det er stor forskjell på å identifisere seksuelle overgrep som et problem og en utfordring i det samiske samfunnet og det å omtale det som et samisk problem. En forståelse av seksuelle overgrep som et særskilt samisk problem tar jeg sterk avstand fra.

verd, og som slik fratras makt og myndighet i eget liv, har behov for å gjenvinne egen verdighet og balanse.

- Fratras man også denne muligheten, blir man selv stående i akutt fare for å krenke andre ved at det overgrepet man selv har opplevd, overføres på andre. Seksuelle overgrep handler derfor nesten aldri om seksualitet i snever forstand, men om makt og avmakt. Dette er enkel psykologi. Som oftest er det kvinner og barn som får unngjelde, sier Steffensen.

Moral. Han mener at det å forgripe seg mot andre handler om å gjenvinne balansen, om å overleve.

I dette perspektivet er det vanskelig å se på de seksuelle overgrepene i det samiske samfunnet utelukkende som et samisk problem. Det handler heller ikke om moral. Samer er ikke mer umoralske enn andre. Snarere tvert imot. Overgrepssproblemet er et problem for hele samfunnet vårt, fordi det er en indikator på at den uretten som en gang ble begått mot samene, fortsatt er der, mener han.

Rolf Steffensen er ikke overrasket over at det ikke har kommet inn en eneste anmeldelse om overgrep i Tysfjord til det lokale lensmannskontoret.

- Det sier lite om omfanget, mer om hvilken følsomhet, angst og skam som er forbundet med saken. Kanskje reflekterer det også en velkjent usikkerhet fra samisk hold, knyttet til øvrigheter og myndigheter i sin alminnelighet. Uten å nøle velger jeg å se denne usikkerheten i sammenheng med historien som den samiske befolkningen har gjennomlevd som diskriminert og undertrykket av norske myndigheter og øvrighet. Selv har jeg mange ganger møtt denne skepsisen mot meg selv som representant for en annen øvrighet med mange svin på skogen, nemlig kirken.

Bør spille på lag med læstadianerne

Rolf Steffensen er ikke enig i kritikken som har framkommet mot læstadianismens rolle og negative betydning i Tysfjord.²⁸

Den senere tiden er det blant annet blitt hevdet at man i sterkt religiøse miljøer venter i det lengste med å blande myndighetene opp i sine problemer. I stedet går overgriperen til menighetens ledelse, får tilgivelse for sine synder, for deretter å fortsette overgrepene.

- Ja, dessverre har vi sett dette altfor mange ganger, ikke bare i sterkt religiøse miljøer à la Vikten og hos læstadianerne, men like så mye i Den norske kirke,

²⁸ Avisa Nordland, 27. november 2007: <http://www.an.no/leder/article3155230.ece>

og utenfor, for den saks skyld. Men når dette blir framhevet nærmest som et særphenomen eller et kjennetegn for en liten og til dels myteomspunnet gruppe som læstadianerne, synes jeg det blir altfor lettvindt, muligens også usant, i alle fall uheldig, og dypt urettferdig. Min opplevelse og påstand er at læstadianerne i Tysfjord har en langt mer positiv rolle innad i det samiske samfunnet enn det ryktet forteller. Gjennom mange år, og helt fram til våre dager, har den læstadianske forsamlingen spilt en helt avgjørende rolle i det å bære og verne om en truet samisk kultur. Den gangen det norske samfunnet sviktet var det på det læstadianske forsamlingshuset at samene fikk sitt menneskeverd bekreftet. Ikke på skolen. Ikke i kirken og heller ikke i media. Det vet samene, det burde også vi vite. I stedet for å kritisere læstadianerne burde vi heller anerkjenne dem for den store betydningen de har hatt og stadig har, og så spille på lag med dem, er rådet fra Rolf Steffensen.

- *Må ikke bagatelliseres*

Rolf Steffensen er ikke uenig med påstandene om at overgrepssproblematikk er velkjent i mange små tette samfunn.

- Men når overgrepssproblematikk kan få større utbredelse i noen samfunn enn andre, har det som regel en grunn. Jeg opplever det som en alvorlig avsporing dersom de varslene vi nå har fått om overgrep i det samiske Tysfjord, bagatelliseres og reduseres, selv om det bakenforliggende ønsket er å unngå stigmatisering. Langt viktigere er det å lytte til det som blir sagt, nemlig at dette, innad i det samiske samfunnet oppleves som et stort problem. Det faktum at noen har tatt bladet fra munnen og peker på det de selv opplever som et problem, fortjener oppmerksomhet. Det tjener det samiske samfunnet til ære at noen våger å stå fram og sette ord på dette, sier Steffensen.

Som sagt, det er ikke vanskelig å forstå at saken og uttalelsene vakte sterke reaksjoner. Jeg har også forståelse for de som fryktet at det jeg sa kunne bidra til ytterligere stigmatisering. Men jeg står ved det, ikke minst fordi de som hadde bedt meg om å kommentere saken offentlig, og flere andre ofre for overgrep, i ettertid har takket meg for det.

Det hører med til historien at Samisk nasjonalt kompetansesenter (SANKS), Helse Nords spesialistkompetanse innenfor psykiatri i samisk kontekst, som en følge av denne saken straks så sitt ansvar og etablerte en virksomhet for videre oppfølging i vårt område.

3.5. Misjonens rolle

Et annet tabubelagt tema som heller ikke kom tilstrekkelig opp innenfor rammen av dialogprosjektet var kirkens historiske makt- og myndighetsutøvelse i misjonens tid, dvs på

1700-tallet den gangen samene her ble kristnet, og den betydningen dette har hatt helt frem til våre dager. Etter min mening er det stor sannsynlighet for at den grunnleggende mistilliten som mange samer i vårt område fortsatt i dag møter kirken med, og som også gis en viss legitimitet gjennom den førstefødte læstadianske forsamlingens kirkekritikk og markering av teologisk uenighet, kan ha noe av sin rot i kirkens og misjonens tidlige demonisering av den samiske troen og identiteten. Det er et faktum at mange, både samer og ikke-samer, enda i dag lider under en vedvarende ambivalens, endog skam, knyttet til f.eks. samisk språk, joik og gammel samisk tro og livsanskuelse, særlig når dette kommer i berøring med kirken. Heller ikke disse spørsmålene ble reist før prosjektet var i sin absolutte avslutningsfase, men da ble de til gjengjeld reist av ressursgruppa selv, med til dels stor kraft.

I løpet av prosjektperioden hadde det ikke manglet på innspill og aktualiseringer. En av disse kom i form av en e-post. En amerikansk venn av meg som lenge hadde fulgt mitt engasjement fra sidelinjen, tok kontakt for å fortelle om en gammel seminaroppgave hun hadde skrevet mange år før, som student på et amerikansk universitet. Oppgaven hadde dukket opp i forbindelse med en flyttesjau, da gamle papirer plutselig kom for en dag. Etter et studieopphold i Norge hadde den daværende studenten skrevet oppgave om den litterære skikkelsen Gilbert Lap i Hamsuns Benoni og Rosa-bøker. Nå, flere titalls år senere, undret min venn seg over hvordan det kunne ha seg, at en ikke-norsk – uten nedarvete stereotypier om samene, kunne analysere seg fram til at bildet av Gilbert Lap i Hamsuns bøker nettopp var en stereotypi. Det måtte bety, i følge min venn, at ALT allerede lå i teksten.

Oppgaven lå med som vedlegg til e-posten. Da jeg leste den traff den meg umiddelbart. I oppgaven var det Gilbert Laps religiøsitet som hadde fokus. Hamsun omtaler den i nedsettende ordelag. Gilbert Lap er hos Hamsun en tilbeder av gamle guder, og derfor en døråpner for en ondsinnet skjebne, fryktet pga sin demoniske evne til å kjenne og kontrollere vanlige menneskers liv. Gilbert Lap opptrer på vegne av de mørke og onde kreftene. Han tilber primitive guder med krefter som enda ikke er knust av kristendommen. Dessuten, den lille steinguden Gilbert Lap tilber, ser ut til å ha større krefter enn den kristne Gud, og den tiltvinger seg makt over mennesker.

I den videre dialogen med min amerikanske venn reflekterte vi over hvordan Hamsun som en ordets mester videreformidler stereotypien uten at leseren er i stand til å beskytte seg mot den. Heller ikke her er Hamsun alene om å se og redusere det samiske på denne måten. Fortsatt er det slik mange forstår den gamle samiske troen, som noe primitivt, som noe ondt og mindreverdig. Så kan man spørre seg, hvem bærer det største ansvaret for dette bildet, Hamsun eller kirken? Kanskje var det slik at Hamsuns fordommer bare var en del av et helt system av majoritetssamfunnets og troens diskvalifiserende maktutøvelse overfor samene. Gjennom boken *Sjамansonen* tar forfatter og sjaman Ailo Gaup et sterkt og personlig oppgjør med kirkens demonisering og detronisering av den samiske sjamanismen.

Det var først og fremst noaidene misjonærene siktet seg inn på i Sameland.

Historien forteller at noaider ble bundet til trær, de ble pisket og rispet med kniv og mørnet med trusler og formaninger, før de ble brakt til von Westen og forhørt om sin «avgudsdyrkelse». Selv i dag kan man høre prestelige advarsler mot noaidkunsten fra prekestoler i Sameland, som om den gamle arven fortsatt oppfattes som djevelens verk. Mye tilgivelsesarbeid gjenstår.²⁹

I et eget kapittel om misjonen utdyper Gaup sin oppfatning av og erfaring med misjon.

Det var særlig noaidene og deres hjelpemidler som denne virksomheten gikk ut over. von Westen rev runebombene ut av noaidens hender eller stjal dem fra eierne. Ved en anledning sendte von Westen over 100 runebomber til København. På en av sine misjonsreiser brente han i løpet av 14 dager opp 40 altere i Ofoten. På sin annen misjonsferd kom von Westen i siste del av desember i 1718 til Jørgen Sverdrup i Herøy i Nordland. Da hadde misjonæren tatt med seg, ja slik omtales det, han hadde tatt med seg fem samiske barn fra Finnmark og ett fra Salten. «... med disse vil jeg fordrive vinteren», skriver han selv i januar 1719.

Dette peker på en mørk side ved misjonærenes virksomhet utover forkynnelsen, nemlig at de satset på sin spesielle måte på «oppdragelsen» av barna.

Jeg vet at jeg spinner en tynn tråd nå, en tråd gjennom noen hundreår, med oppdragelse av barn som tema. Noen ganger gikk misjonærenes iver etter å redde barnesjeler så langt at de tok barn fra deres foreldre. De så sikkert på det som en god, kristen oppdragelsesvirksomhet. I dag ville vi nærmest kalle

²⁹ Ailo Gaup, *Sjамansonen*, Tre bjørner forlag 2005, s. 22

det kidnapping. Og da Samemisjonen fra 1888 overtok arbeidet med å kristne samene, førte de den arven videre.

Helt inn i 1950-årene ble barn tatt fra sine foreldre, sendt sørover og plassert inn i norske hjem. Jeg vet mye om noen av disse barna og alt om ett, meg selv.³⁰

I boken forteller Gaup hvordan han selv rett etter fødselen ble skilt fra sine foreldre og havnet på Samemisjonens sykehus i Kautokeino. Da moren første gang alene, senere sammen med bestemoren, kom for å hente han fikk hun ikke barnet med seg, fordi bestyrerinnen «hadde blitt glad i han». Syv år senere ble han sendt sørover, til en familie på Østlandet. Aldri hadde han vært så fortapt som da.

Hvor undertrykkende må ikke misjonen og makten ha vært for at foreldre og besteforeldre og andre slektninger opp gjennom tidene skulle akseptere hendelser som dette? Hvor ødelagt er ikke det folk blitt som så stilltiende har slått seg til ro med at sånt skjer, og attpå til kan ha trodd at det var til det beste for barna? Og hvor grotesk må ikke den kristendommen ha artet seg som har skremt et folk inn i en slik lydlig apati og frykt?³¹

3.6. Misjon eller religionsdialog

I forbindelse med prosjektets avslutningsseminar i Bodø 27. oktober 2008, ble dette, etter vår mening ganske radikale spørsmålet, reist:

Misjon eller religionsdialog – hva kreves av kirken for å bidra til fred og forsoning, lokalt og globalt?

I ingressen til programmet hadde vi skrevet følgende:

Gjennom kirkens treårige forsoningsprosjekt i det lulesamiske området i Norge (2005-2007) har flere vanskelige og svært utfordrende problemstillinger blitt reist.

En av disse er knyttet til kirkens misjonsvirksomhet.

Da samene i vårt område ble kristnet på 1720-tallet skjedde det gjennom et massivt "angrep" på samisk tro og livstolkning. Gjennom forsoningsprosjektet

³⁰ Ailo Gaup, Sjamansonen 2005, s. 47-48

³¹ Ailo Gaup, Sjamansonen, 2005, s. 326-327

er det blitt hevdet at samisk tro og livstolkning ble "demonisert" av kirken. En demonisering som påførte den samiske befolkningen et fundamentalt identitetstap som fortsatt i dag kan være merkbart.

Mot denne bakgrunnen har et nytt hovedspørsmål blitt aktualisert:

Hvordan skal en freds- og forsoningssøkende kirke i dag forholde seg til den urett den selv engang skapte gjennom sin misjonsvirksomhet?

Vi tror det er svært viktig at spørsmålet stilles, ikke bare her i vår egen lokale samisk-norske kontekst, men overalt i verden der den kristne kirken har utfordret andre religioner og trossystemer gjennom sin misjonsvirksomhet.

Med utgangspunkt i den samiske misjonshistorien, og konsekvensene av den, mener vi at tiden er kommet for at kirken og misjonsorganisasjonene i sterkere grad enn før snakker åpent og tydelig om de uheldige sidene ved misjon. Hvordan skal kirken og organisasjonene ivareta sin rolle som tros- og verdiformidlere, og utviklingsaktører, i en stadig mer globalisert verden, uten å krenke andres tro og kultur?

På programmet sto følgende innledere med hver sine innledninger:

Stiftskapellan **Torgeir Norwich**, Tromsø – Kirkens demonisering av den samisk troen

Sjaman og forfatter **Ailo Gaup**, Oslo – Frihetens time er kommet!

Leder for organisasjonen Coloured Khoisan Reformation, Pastor Dr **Mike Adams**, Cape Town, Sør-Afrika – Life and Gospel in the Lost City of Atlantis

Tidligere misjonær i Norsk Tibetmisjon **Dorothea Vestøl**, Lillesand/Nepal – "Myndighetenes restriktive holdning overfor vestlig misjon har vist seg å være en velsignelse for folk og kirke i Nepal." Erfaringer fra mangeårig "dialogisk" misjonsarbeid i Nepal.

Leder for Nepals Kristne Råd og leder for Nepals Menneskerettighetskommisjon, Professor Dr **K.B. Rokaya** – Den dialogiske kristendommens kraft i freds- og forsoningsarbeidet i det nye Nepal

Kateket og prosjektleder **Heidi Strand Mathisen**, Hamarøy – Dialog og forsoningsperspektiver i trosopplæringen i det tokulturelle Hamarøy

Biskop **Tor Berger Jørgensen** – Hvordan skal kirken i dag forholde seg til den urett den selv har skapt?

I paneldebatten etter innlederne deltok også daværende leder av Samisk kirkeråd **Tore Johnsen** og leder for Samarbeidsrådet for Menighet og Misjon **Knut Hallen**.

Dessverre ble det pga ressursituasjonen ikke gjort et skikkelig etterarbeid etter konferansen. Det betyr at de svært interessante foredragene ikke ble samlet inn i etterkant, og at innholdet i konferansen pt derfor ikke er dokumentert.

Dokumentert er imidlertid begivenheten i Bodø domkirke kvelden før. Da inviterte trosopplæringsprosjektet i Bodø domkirke til urpremiere på barnemusikalen **Fly ørn, fly!**

Musikalen som var et bestillingsverk av Bodø domkirkes trosopplæringsprosjekt, involverte flere barnekor med til sammen over 100 barn, samt profesjonelle musikere, sangere og andre kulturarbeidere.

I musikalen ble historien om kirkens undertrykking og fornorskning av samene i det lulesamiske området dramatisert, med utgangspunkt i et fåtall konkrete hendelser helt fra Thomas von Westens dager og fram til de siste tiår. Musikalen pekte også på håpet om gjenopprettelse og forsoning.

Tekstforfattere var undertegnede sammen med **Tore Hestbråten**, også han fra Hamarøy.

Musikken var skrevet av den kjente samiske komponisten **Frode Fjellheim**.

Dirigent og prosjektleder var kantor og trosformidler **Berit Valberg** i Bodø domkirke.

3.7. En personlig refleksjon

I min presentasjon har jeg bevisst gitt en inngående beskrivelse av min egen personlige reise som forutsetning for initiativet og gjennomføringen av forsoningsprosjektet. Det har jeg gjort fordi jeg mer og mer har innsett at denne koplingen har vært viktig. Noe jeg også har fått bekreftet gjennom mye av den litteraturen jeg har fordypet meg i de siste årene. Wilfrid Stinissen og Henri Nouwen er nevnt. Jeg kunne også nevnt Peter Halldorf, Magnus Malm og Thomas Moore. På en særlig måte har jeg gjennom prosjektarbeidet erfart sannheten i Henri Nouwens ord i boken *Den sårede hjelper*:

Ingen prest kan tjene uten stadig å vise frem sitt personlige liv.

Det samme gjelder Nouwens ord i innledningen av boken:

*Herrens tjener er kalt til å gjenkjenne samtidens lidelse i sitt eget hjerte og å la denne gjenkjennelsen danne et utgangspunkt for tjenesten.*³²

I tillegg har mange, særlig fra samisk hold, gitt klare tilbakemeldinger om at det har vært helt avgjørende at initiativet har kommet fra en majoritets- og myndighetsrepresentant i lokalmiljøet som ikke lenger ville eller kunne distansere seg fra uretten som er begått og sannheten om egen bakgrunn. Først i ettertid har jeg selv forstått rekkevidden av dette poenget og jeg er glad for at det kunne være meg.

Veien videre

4.1. Fra usynliggjøring til politisk dagsorden

Også i fortsettelsen gjelder det å holde sammen de individuelle og de politiske prosessene. Behovet som hvert enkelt menneske har, både som offer og overgriper, for å få sine opplevelser, sin smerte og sin skyld anerkjent, er grunnleggende. Denne anerkjennelsen må ledsages av praktiske og merkbare endringer på et samfunnsmessig plan. Det er derfor svært gledelig å se de store endringene som allerede har skjedd og det er også gledelig å se at vi som kirke og samfunn fortsetter å bevege oss i riktig retning.

Som sentral lokalpolitiker i et grunnleggende tokulturelt samfunn som Hamarøy, er det ikke vanskelig å se hvordan gårdagens overgrep i dag også framstår som noen av dagens aller mest aktuelle politiske utfordringer. Vi gjenfinner mange av de fremste konflikttemaene som sentrale politikkområder – språkforvaltning, minoritets- og inkluderingspolitikk, tros- og livssynspolitikk, likeverdig helsepolitikk, rettighetsavklaringer mht land og vann, herunder utviklingen av Finnmarkseiendommen og Hålogalandsallmenningen, mineralloven, kystfiskerrettighetene, nordområdepolitikken og mye mer.

I Hamarøy har vi så vidt tatt fatt på arbeidet med å synliggjøre kommunens tokulturelle virkelighet. Så sent som i september 2009 ble det tatt initiativ overfor kommunestyret for at kommunens gamle samiske navn, Hábmer, skulle bli registrert og godkjent for offisielt bruk. Etter at departementets godkjennelse forelå høsten 2010, gjenstår det nå for

³² Henri Nouwen, *The Wounded Healer/Den sårede hjelper*, Luther forlag 2004, s. 83-99 og s.14

kommunestyret, på bakgrunn av en ny, bred og involverende prosess, å bekrefte den praktiske bruken av navnet. I høringsbrevet som er sendt ut i denne forbindelse står det bl.a.:

Å synliggjøre det samiske kommunenavnet på skilt vil være et sterkt og viktig signal om at kommunen og befolkningen i dag slutter opp om den nye tiden som nå gjelder for samisk språk og kultur, også i vårt område. Dypest sett signaliseres det gjennom dette en vilje til å bidra til en gjenreisning av kommunens samiske kulturelle røtter.

Personlig er jeg av den oppfatning at symbolpolitikk som dette har stor betydning. Ikke til erstatning for, men som en del av, kanskje også som en forutsetning for annet politisk arbeid som bidrar til mer substansielle endringer. For eksempel innenfor viktige sektorer som skole/oppvekst og helse, pleie og omsorg. Jeg registrerer at det i dag gjelder en helt annen bevissthet, både faglig og politisk, omkring behovet for og retten til likeverdige og tilrettelagte offentlige tjenester. Denne nye bevisstheten har ikke kommet av seg selv, men som følge av større samisk synlighet både nasjonalt og lokalt. Når fokuset på synligheten av det samiske framstår slik det gjør så er det ut fra et resonnement om at synlighet skaper virkelighet, eller snarere ut fra erfaringen av at usynlighet som følge av usynliggjøring har en diskriminerende og undertrykkende virkning, i tillegg til at en slik usynlighet hindrer folk fra å bli konfrontert med egne holdninger og fordommer.

Til det siste kan det være nok å vise til den ublide, men likevel talende skjebnen som det samiske Bådådådja-skiltet har fått i Bodø. Etter at det ble satt opp i 2011 har det gjentatte ganger, gjerne i ly av nattens mulm og mørke, blitt tilgriset og noen ganger fjernet. Jeg er ikke et øyeblikk i tvil om at skiltet med dette har vist sin berettigelse, og at Bodø kommune og Statens vegvesen som står som ansvarlig for det, har gjort det eneste rette, og stadig gjør det rette, hver gang et ødelagt skilt blir erstattet av et nytt. Fortsatt er det slik, dessverre, at mange, som en konsekvens av den harde fornorskningen, kjenner på skam og ubehag i møte med det samiske, og lar skammen komme til uttrykk på denne måten.

4.2. Kompetansebygging, erfaringsutveksling og nytt initiativ

Den 3. – 6. mai 2010 var Anne Kalstad Mikkelsen og jeg utsendinger for Samisk kirkeråd/Den norske kirke på Kirkenes Verdensråds konsultasjon i Sarajevo, **European Consultation on**

"Healing and Reconciliation". Konsultasjonen som samlet deltakere fra 23 land og enda flere konfliktområder i Europa, fokuserte på erfaringer og metoder for dialog og forsoning.

Anne Kalstad Mikkelsens rapport fra konsultasjonen følger som vedlegg nr. 10.

Under overskriften **Healing of Memories between the Christian Churches and Religions in Transylvania**, ledet jeg i september 2010 et 40 timers pastoralkurs i praktisk forsoningsarbeid over ti dager i Sibiu, Romania. Oppdragsgiver var Kirkenes Verdensråd i samarbeid med Mellomkirkelig råd og Samisk kirkeråd i samarbeid. Deltakerne var 16 rumenske prester, lærere og professorer som alle sto i krevende religiøse/kirkelige konfliktrelasjoner. For meg var oppdraget svært spennende, lærerikt og overraskende relevant. Særlig opplevde jeg at spenningene mellom den rumensk ortodokse majoritetskirken og de mange minoritetskirkene, det være seg katolske, ortodokse og protestantiske, hadde overføringsverdi til norske forhold.

I arbeidet med Den norske kirkes *Strategiplan for samisk kirkeliv*³³, vedtatt av Kirkemøtet i 2011, ble forsoningsdimensjonen utviklet som et gjennomgående grunnperspektiv som skal gjelde for alt samisk kirkeliv i årene framover. Samtidig ble det tatt til orde for videreutvikling og spredning av erfaringene fra forsoningsprosjektet i Nord-Salten.

Allerede i september 2011 inviterte Samisk kirkeråd og Mellomkirkelig råd til felles **seminar om forsoning**. Til dette møtet var Ingar Kuoljok, som på det tidspunktet var blitt medlem og nestleder av Samisk kirkeråd, og jeg selv, invitert til å reflektere rundt de erfaringene vi hadde gjort oss gjennom dialog- og forsoningsprosjektet.

I etterkant av seminaret ble vi også utfordret til å bidra i utviklingen av et forhåpentligvis nytt felles nordisk samisk forsoningsinitiativ. I den forbindelse ble det allerede i etterkant av konsultasjonen i Sarajevo i mai 2010, spilt inn et ønske om en felles nordisk konferanse i løpet av 2014 med forsoning som tema, gjerne med støtte og innspill fra relevante sørafrikanske miljøer som Michael Lapsleys Institute for Healing of Memories.

Som et første steg i denne sammenhengen representerte Ingar Kuoljok og jeg Samisk kirkeråd på **møter og samtaler i Oulu, Finland og Uppsala, Sverige** i november 2012. I

³³ Strategiplan for samisk kirkeliv, <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=110674>

Finland møtte vi arbeidsgruppa for samisk kirkeliv i Oulu stift, biskop Samuel Salmi, Hannele Salmi, rådgiver Erva Niittyvuopio, professor Veli-Pekka Lehtola og representant for Sametinget Veikku Guttorm. På svensk side hadde vi to møter, først med representanter for Samiska rådet – nestleder Jan Olof Ellebrink, tidligere leder Johannes Marainen, biskop Tuulikki Koivonen Bylund og saksbehandler for samiske saker Kaisa Huuva. I tillegg deltok også sekretær for Teologiska kommittén Göran Möller, saksbehandler for finsk/svensk gudstjenesteutvikling Tuomu Valjus, og dessuten både tidligere og dagens enhetsjef for flerspråkighet i Svenska kyrkan hhv Martti Lehtinen og Kaisa Syrjänen Schaal, som for øvrig ledet møtet. På det andre møtet som i realiteten var et seminar om kirkens forhold til Rom i Sverige, presenterte vi erfaringer fra vårt forsoningsarbeid i norsk/samisk sammenheng. Andre deltakere på dette seminaret var ledere i Svenska kyrkan og representanter for Rom-folk og deres organisasjoner i Sverige. Seminaret ble for øvrig ledet av Sveriges erkebiskop Anders Wejryd, med Sveriges integrasjonsminister Erik Ullenhag som en av de innledende foredragsholderne.

De umiddelbare tilbakemeldingene fra både svensk og finsk side var entydig positive, både hva gjelder erfaringene vi formidlet og Samisk kirkeråds ønske om et framtidig samarbeid. Begge uttalte at de gjerne vil stå sammen med Samisk kirkeråd i Norge om utviklingen av nye felles forsoningsinitiativ.

4.3. Overføringsverdier

Etter at forsoningsprosjektet ble avsluttet har tenkningen rundt begrepet forsoning, og hva det innebærer i praksis, fortsatt å utfordre, også i andre sammenhenger. I Hamarøy kommune har verdier og læring fra forsoningsprosjektet gitt viktige innspill til kommunens bosettingsarbeid for enslige mindreårige flyktninger, dvs barn og unge under 18 år. Dette arbeidet, som startet opp i 2000, fikk fra 2010 en betydelig kvalitetsheving i og med etableringen av Hamarøy internasjonale senter. Senteret som både er et fysisk senter og en organisatorisk overbygning for kommunens flyktningsarbeid, omfatter hele spekteret av tilrettelagte tjenester – boliger, utdanningstilbud, språk- og arbeidstrening og alle andre nødvendige støttefunksjoner. Pr desember 2012 har senteret rundt 25 ansatte og pt er rundt 35 barn og unge under bosetting. Sentralt i senterets visjon ligger det også å utvikle og

nyttiggjøre seg metoder som bidrar til økt forståelse i lokalsamfunnet og den enkeltes forsoning i forhold til egen erfart livssituasjon.

I denne forbindelse ble det i 2010 etablert kontakt med Michael Lapsley, leder for Institute for Healing of Memories i Sør-Afrika. Kunne noe av den metodikken som Lapsley har utviklet i Sør-Afrika, og som våre samiske og norske unge har nyttiggjort seg ved besøk i Sør-Afrika, brukes også i møte med enslige mindreårige flyktninger i Norge? Svaret fikk vi i forbindelse med åpningen av Hamarøy internasjonale senter i oktober 2010, en åpning som for øvrig ble foretatt av nettopp Michael Lapsley. Gjennom workshopen demonstrerte Lapsley på en fantastisk måte betydningen av likeverdet i møtet mellom mennesker. Ved aktivt å etterspørre ikke bare de unges, men også de voksne ansattes tap, sorg og sårbarhet åpnet han et rom for forsoning, tillit og inkludering som var helt unikt.

Father Michael Lapsley åpnet Hamarøy internasjonale senter i 2010 sammen med kollega Themba Lonzi.

Foto: Øyvind A. Olsen, Avis Nordland

Med ønske om å lære mer av Lapsleys metoder og praktiske arbeid tok Hamarøy kommune samme år initiativ overfor Fredskorpset (FK Norge), som allerede lenge hadde vist interesse for kirkens forsoningsprosjekt og utvekslingsdimensjonen i det, med sikte på å etablere et nytt utvekslingsprogram, nå innenfor Fredskorpsets rammer, for å sikre oss muligheter til en

helt annen type kompetanseoverføring fra sør til nord, i tillegg til at vi ønsket å styrke de allerede etablerte relasjonene mellom skolen og kirken i Atlantis, Sør-Afrika og det samisk/norske Nord-Salten. Etter søknad godkjente FK Norge kommunens søknad i desember 2011. Tilsagnet innebærer ca. 2 millioner kroner pr år i 8 år framover til gjensidig utveksling av unge arbeidstakere i nord og sør som ønsker å lære noe hos den andre.

I etterkant av sitt besøk her i oktober 2010 oppsummerte Michael Lapsley sine inntrykk fra besøket i Nord-Salten gjennom et fascinerende og tankevekkende blogginnlegg som følger som vedlegg.³⁴

Møtet med Michael Lapsley har bidratt til å tydeliggjøre, ikke bare for meg, men også andre sentrale ledere i kommunen, hvilke sammenhenger det er mellom det tokulturelle og det flerkulturelle Hamarøy og hvilke forpliktelser vi står overfor når Knut Hamsuns liv og forfatterskap skal formidles gjennom Hamsunsenteret. Derfor er det gledelig å se at Hamsunsenterets ledelse har vært og stadig er seg sitt ansvar og sin rolle bevisst. I stedet for å la seg begrense av litteraturformidling i snever forstand, er ledelsen inneforstått med senterets politiske dimensjon, at det kreves av Hamsunsenteret at det tar stilling, ikke bare til Hamsun og hans rasisme og nasjonalisme, men også til noen av dagens politiske understrømninger som fortsatt truer menneskeverdet.

4.4. Kontakten med Sør-Afrika består

Hensikten med å nevne alt dette er å tydeliggjøre at forsoningsprosjektet og effektene av det ikke kan isoleres i sin egen "boble". Realitetene viser at prosjektet og behovet for forsoning som jeg selv og mange andre har kjent på, også har en betydning utenfor oss selv. Da vi startet opp hadde vi heller ingen anelse om hvilken betydning prosjektet ville få for mange av de vi knyttet kontakt med i bydelen Atlantis utenfor Cape Town. Spørsmålet om identitet har i løpet av disse årene kommet opp for full styrke innad i hele det fargede samfunnet i Sør-Afrika. Det hadde det sikkert gjort også uten vår kontakt, men at kontakten har stimulert og støttet opp under viktige prosesser, er likevel åpenbart.

³⁴ Vedlegg 10: Father Michael Lapsley, Redeeming the past – Facing the contradictions and not blinking, blogginnlegg, 29.10.2010

Mike Adams og Rolf Steffensen, fotografert i Cape Town, desember 2012. Foto: Privat

Og i denne prosessen vil Mike Adams komme til å spille en viktig rolle i årene framover. Han er ikke bare en respektert og anerkjent prest og leder i Atlantis. Hans uredde holdning og tydelige stemme blir lyttet til i svært mange sammenhenger, helt inn i den sørafrikanske regjeringen. Da jeg selv besøkte Cape Town siste gang, i desember 2012, opplevde jeg noe av dette på nært hold. Jeg hadde bedt om et møte med de sentrale lederne i Cochoqua-stammen, den største Khoikhoi-stammen i Sør-Afrika. Stammens ledere som nå er i ferd med å gjenoppbygge de gamle strukturene, inviterte også Mike Adams til møtet. I denne forbindelse ble det sagt rett ut, Cochoqua-stammens håp er at Mike Adams vil bistå med sin lederkompetanse nasjonalt så vel som internasjonalt.

I denne sammenhengen er det også gledelig å se at det for lengst etablerte skole-/kirkesamarbeidet mellom Atlantis og Nord-Salten fortsetter som før. Den opprinnelige ideen om at ungdom i nord og sør kan lære noe viktig om seg selv ved å speile seg og sine erfaringer i andres, har vist seg å bære frukter.

Vedlegg:

1. Prosjektbeskrivelser del 1 og 2
2. Roald E. Kristiansen, Tysfjord-samene og kristendommen i nyere tid (1800-2000), artikkel i Foredrag ved seminar i Tysfjord 27.-28. 10. 2000. Kjøpsvik: Den norske kirke, 2001 s. 26-48
3. Tore Johnsen, Samisk kirkeråd, et historisk tilbakeblikk og veien framover, foredrag ved Samisk kirkehistorieseinar i Tromsø 10. 11. 2012.
4. Lokalavisa Nord-Salten, Trang fødsel for lulesamisk på videregående, artikkel 27. 09. 2012
5. Avisa Nordland, En godt bevart hemmelighet, artikkel 19.04. 2004
6. Jahn-Arill Skogholt, Det tredoble stigma, artikkel i Dagbladet, 29.03. 2000
7. Avisa Nordland, Halvfascistisk hundreårsfeiring, 06.06. 2005
8. Ronald Urheim, Fornorskning og rasisme, innlegg på Same.net 2006
9. Teologisk nemnd, referat fra temamøte om forsoning 12.10. 2006
10. Anne Kalstad Mikkelsen, Rapport fra deltakelse på KVs European Consultation on Healing and Reconciliation, Sarajevo, mai 2010
11. Father Michael Lapsley, Redeeming the past – facing the contradictions and not blinking, bloggartikkel 29.10. 2010